Foltyn, Edelgarda M. / Tomczak, Eugeniusz

Osada wczesnośredniowieczna w Poborszowie, województwo opolskie

Światowit 6 (47)/Fasc.B, 53-70

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

EDELGARDA M. FOLTYN (*INSTYTUT HISTORII UŚ*),
EUGENIUSZ TOMCZAK (*ŚLĄSKIE CENTRUM KULTURY*)

OSADA WCZESNOŚREDNIOWIECZNA W POBORSZOWIE, WOJ. OPOLSKIE (PL. 38-52)

Osada w Poborszowie, stanowisko 8, jest jedną z wielu osad w dorzeczu górnej Odry, których chronologia przypada na starsze fazy wczesnego średniowiecza. Jak większość z nich, rozpoznana została fragmentarycznie, w wyniku doraźnie podjętych ratowniczych prac wykopaliskowych. Do dokładniej zbadanych w tym rejonie należą osady otwarte z Dobrzenia Małego stanowisko 8, Łanów stanowisko 16, Warłowa stanowisko 7, Syryni stanowisko 1 i Pietrowic Wielkich stanowisko 8 oraz grodziska z Lubomi, Kamieńca i Chotěbuza-Podobory (KOSTRZEWSKI 1939: 26-41; WOWRA 1970; KOUŘIL 1994: 71-167; FOLTYN 2000: 32, 37, 49, 53-58, 63-64, tam dalsze odniesienia). Leżą one, z jednym wyjątkiem, w prawym pasie Górnego Nadodrza.

Środowisko geograficzne i położenie

Stanowisko w Poborszowie, gm. Reńska Wieś[1], znajduje się około 850 m na północ od centrum wsi, przy szosie prowadzącej z Opola do Raciborza. Położone jest w dolinie Odry, w odległości około 2 km na zachód od obecnego koryta rzeki, w obrębie IV terasy wieku wiślańskiego, na wysokości 170 m n.p.m. Terasa IV, którą tworzą rzeczne osady piętra Wisły, głównie piaski i żwiry, dzieli się tutaj na szereg segmentów. Stanowisko 8 zajmuje miejsce na jednym z takich segmentów. Leży na rodzaju cypla słabo zaznaczającego się w krajobrazie między krawędzią terasy i rozcinającą jej powierzchnię doliną niewielkiego cieku (**Fig. 1, 2**). Na wschód od stanowiska, na dnie doliny Odry, pokrytej zróżnicowanymi osadami rzecznymi holocenu – piaskami, piaskami pylastymi, mułkami, mułkami ilastymi, pojawiają się liczne, duże zakola starorzeczy, w większości przypadków zapełnione osadami. W kierunku zachodnim w dalszej odległości rozciąga się obszar wysoczyzny morenowej (STARKEL 1980; SZCZEPANKIEWICZ 1983: 17; 1984: 8, 9; WAGA 1994: 26-28, fig. 3). Plejstoceńską równinę terasową, na której zlokalizowane jest stanowisko, ogranicza od zachodu (w odległości 2-3 km) dolna Stradunia ze Swornicą. Osada została założona na fragmencie lewobrzeżnego pasa doliny Odry zamkniętego z trzech stron doliną Swornicy i dolnej Straduni oraz korytem Odry, na granicy holoceńskich i plejstoceńskich równin terasowych Odry.

Odra w okolicach Poborszowa płynie na odcinku kilku kilometrów z południa na północ. W górę rzeki po ujście Bierawki oraz w dół po ujście Osobłogi dolina jej biegnie z SSE na NNW. Na wysokości Kędzierzyna-Koźla Odra przyjmuje Kłodnicę – jeden z większych prawobrzeżnych dopływów.

W podziale geomorfologicznym Polski stanowisko mieści się w obrębie Niecki Kozielskiej, klasyfikowanej jako region Kotliny Raciborskiej. Część badaczy zalicza ją, łącznie z Kotliną Oświęcimską, do prowincji Kotlin Podkarpackich (np. KLIMEK 1972: 118), część natomiast do Niziny Śląskiej (np. SZCZEPANKIEWICZ 1972: 227, 228).

Dolina Odry rozdziela Nieckę Kozielską, będącą płaską równiną, na dwie części: wschodnią – nieco wyższą, piaszczystą i miejscami silnie zwydmioną, oraz zachodnią – piaszczysto-gliniastą (KLIMEK 1972: 123). Pokrywę czwartorzędową stanowią głównie piaski i żwiry uznawane za osady wodnolodowcowe zimnego piętra Odry, zawierające lokalnie mułki i iły. Oprócz nich występują osady rzeczne – żwiry, piaski, piaski pylaste, mułki, mułki ilaste, tworzące system teras. Piaszczyste osady teras lokalnie, na zachodnich zboczach doliny Odry w rejonie Koźla i dalej na południe, maskowane są lessowymi utworami o charakterze deluwialnym. Na części obszaru Niecki Kozielskiej występują także piaski eoliczne, miejscami zwydmione. Ponadto starorzecza w dnie doliny Odry wypełniają torfy i namuły (SZCZEPANKIEWICZ 1983: 12-16, 19, 20; WAGA 1994: 17, 18). Lewobrzeżna część Niecki Kozielskiej graniczy od południa z lessowym Płaskowyżem Głubczyckim, wchodzącym – według różnych podziałów – w skład Kotliny Raciborskiej (KLIMEK 1972: 118-120) albo Niziny Śląskiej (SZCZEPANKIEWICZ 1972: 234-236).

W podziale fizjograficznym Polski okolice Poborszowa należą do Kotliny Raciborskiej – najbardziej na południe, wzdłuż biegu Ody, wysuniętej części Niziny

[1] Według archiwum konserwatorskiego w Opolu stanowisko było początkowo oznaczone literą A. Numer 8 nadano mu w 1984 roku w wyniku badań przeprowadzonych metodą AZP (na obszarze 95-38, nr 91).

Śląskiej. W kierunku północno-zachodnim pozostaje ona otwarta w stronę piaszczystej, monotonnej krajobrazowo Równiny Niemodlińskiej. Od zachodu, południa, wschodu i północnego wschodu Kotlinę Raciborską otaczają obszary o krajobrazie wyżynnym: Płaskowyż Głubczycki i Wyżyna Śląska (KONDRACKI 1994: 124, 125).

Na pokrywę glebową okolic stanowiska 8 w Poborszowie składają się gleby brunatne powstałe na podłożu glin pochodzenia wodnego i glin wietrzeniowych, mady rzeczne piaszczyste, mady rzeczne pyłowe, gliniaste i ilaste oraz gleby bielicowe wytworzone z piasków gliniastych (MUSIEROWICZ 1961). Są to gleby o różnej przydatności rolniczej, w większości średniej, średnio dobrej i dobrej jakości, łatwe i dość łatwe do uprawy (UGGLA 1981: 280-286, 420, 436-438, 512). Dla terenów położonych na wschód od stanowiska charakterystyczna jest potencjalna roślinność naturalna w postaci dolinowych łęgów jesionowo-wiązowych i wierzbowo-topolowych, natomiast dla obszarów rozciągających się na zachód – zbiorowiska grądów (MATUSZKIEWICZ 1995).

Na koniec warto nadmienić, iż rejon Poborszowa znajduje się na peryferiach najcieplejszej na ziemiach polskich dzielnicy rolniczo-klimatycznej – wrocławskiej, odznaczającej się też najdłuższym okresem wegetacyjnym (KONDRACKI 1988: 98-100).

Badania

Osadę odkryto w 1970 roku, podczas inspekcji terenowej przeprowadzonej przez pracowników archeologicznej służby konserwatorskiej w Opolu – Sylwię Wuszkan i Klemensa Macewicza. W profilu niewielkiego, dorywczo eksploatowanego wybierzyska piasku natrafiono na fragmenty niszczonych jam. Podczas kilkudniowych prac ratowniczych zbadano 3 obiekty. W 1971 roku, w związku z planowaną przebudową drogi prowadzącej z Opola do Raciborza, dalsze wykopaliska podjął Eugeniusz Tomczak. Niezależnie od tego prace terenowe przeprowadził w tym samym roku Michał Parczewski. Sondażami objęto wtedy pas o długości około 750 m i szerokości 70 m. Wtedy też łącznie odsłonięto i wyeksplorowano 6 jam. Celem badań ratowniczych zrealizowanych w 1972 roku przez E. Tomczaka było całkowite zabezpieczenie miejsca wybierania piasku. W wykopie wielkości około 5,5 ara odkryte zostały kolejne 2 obiekty (**Fig. 3**). W sumie w latach 1970-1972 przebadano powierzchnię około 7 arów.

W toku prac wykopaliskowych uzyskano, oprócz wczesnośredniowiecznych, także materiały neolityczne i kultury przeworskiej (INFORMATOR... 1971; 1973; MACEWICZ 1970; MACEWICZ, TOMCZAK, WUSZKAN 1975: 149, 151; KAŹMIERCZYK, MACEWICZ, WUSZKAN 1977: 391-394; PARCZEWSKI 1980; 1981: 135-137; 1982: 151).

Przedmiotem opracowania są materiały wczesnośredniowieczne pochodzące z badań wykopaliskowych S. Wuszkan i K. Macewicza oraz E. Tomczaka[2]. Rezultaty wykopalisk M. Parczewskiego zostały opublikowane wcześniej (PARCZEWSKI 1980).

Opis materiałów

Obiekt 1.

Zarys jamy, której część wschodnia została zniszczona podczas eksploatacji piasku, ukazał się na głębokości około 50 cm. Kształt zachowanej części jamy zbliżony był do prostokątnego, o zaokrąglonych narożach i nierównych bokach (**Fig. 4**). Wymiary 210 x 190 cm. Oś dłuższa obiektu usytuowana była na linii wschód-zachód. W rzucie pionowym na osi północ-południe (wzdłuż ściany wybierzyska) kształt jamy zbliżony był do nieckowatego. Głębokość wynosiła 60 cm. Podobny, nieco mniej regularny wygląd miał profil jamy na linii wschód-zachód. Górna część jej wypełniska składała się z szarobrunatnej próchnicy przemieszanej z piaskiem, miejscami występowała domieszka węgli drzewnych. Część dolną wypełnienia stanowiła intensywnie czarna próchnica wraz z licznymi soczewkami piasku. Natrafiono w niej na ślad zwęglonej belki. Na dnie południowej części jamy odkryto liczne ślady popiołu przemieszanego z piaskiem calcowym. Przy południowej ścianie obiektu udokumentowano jamę posłupową. Ponadto dwie dalsze jamy posłupowe uchwycono w jego dnie. Należy podkreślić, iż jam tych nie można rozpatrywać jako elementów jakiejś konstrukcji, w skład której wchodziłby obiekt 1.

Zawartość kulturowa

1. 34 fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, w tym:

- 6 fragmentów przybrzeżnych garnka o esowatym profilu, zwężającej się krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, powierzchniach nierównych, szorstkich, miejscami gruzełkowatych, spękanych, ze śladami obtaczania oraz pionowego i ukośnego wyrównywania, ceglastych, brązowych, szarych, wewnątrz brązowych, czarnych. Na brzuścu pasmo ukośnych i krzyżujących się żłobków wykonanych trój- lub czterozębnym narzędziem. Przełamy grubości 0,8-1,1 cm, jedno- i dwubarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm. Widoczne

[2] Autorzy pragną złożyć słowa podziękowania mgr Sylwii Wuszkan i mgr. Klemensowi Macewiczowi za udostępnienie do publikacji materiałów z badań przeprowadzonych w 1970 roku.

blaszki łyszczyku. Średnice: wylewu 11,8 cm, największego przewężenia szyjki 10,8 cm, największej wydętości brzuśca 13,5 cm (**Fig. 6d**).

• Ułamek przybrzeżny o ukośnie ściętej, słabo profilowanej krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, powierzchni równej, wygładzonej, ze śladami obtaczania, wewnątrz także nierównej, ze śladami ugniatania, brązowej i ceglastej, zdobionej poziomymi pasmami żłobków falistych i prostych wykonanymi sześciozębnym grzebykiem. Przełam grubości 0,7-0,9 cm, trójbarwny z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnice: wylewu 10,4 cm, największego przewężenia szyjki 9,7 cm, największej wydętości brzuśca 12,4 cm (**Fig. 6c**).

• Fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej, słabo profilowanej krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, zdobiony pasmem pięciu zygzakowatych żłobków. Faktura i barwa powierzchni, przełam, domieszka podobne do fragmentu opisanego wyżej. Średnice: wylewu 10,2 cm, największego przewężenia szyjki 9,2 cm (**Fig. 6b**).

• Ułamek przybrzeżny o ukośnie ściętej, słabo profilowanej krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, powierzchni równej, wygładzonej, spękanej z powodu wtórnego przepalenia, wewnątrz też nierównej i szorstkiej, ze śladami obtaczania oraz pionowego i ukośnego wyrównywania, brązowej, szarej, czarnej, zdobionej dwoma pasmami podwójnych żłobków oraz umieszczonymi między nimi potrójnymi żłobkami pionowymi i ukośnymi. Przełam grubości 0,8-1,1 cm, trójbarwny z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Widoczne drobiny łyszczyku. Średnice: wylewu 23,7 cm, największego przewężenia szyjki 22,1 cm (**Fig. 6a**).

• 2 fragmenty przydenne naczynia o płaskim dnie, powierzchniach nierównych, ze śladami ugniatania i wyrównywania, delikatnie szorstkich, brązowych, ceglastych, szarych, czarnych. Na dnie ślady podważania. Przełamy grubości 0,7-0,8 cm (ścianki) i 0,9 cm (dno), trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnica dna 8,2 cm (**Fig. 6e**).

• Fragment górnej części brzuśca o powierzchni równej, wygładzonej, brązowoszarej i szarej, ze śladami obtaczania, zdobionej pasmem podwójnych żłobków poziomych oraz czterema żłobkami pionowymi. Przełam grubości 0,5-0,7 cm, jednobarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 6h**).

• 4 ułamki brzuśców o powierzchniach nierównych, szorstkich, kruszących się w wyniku wtórnego przepalenia, brązowych. Na dwóch fragmentach ornament ukośnych, potrójnych i poczwórnych żłobków (**Fig. 6f, g**)[3]. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Przełamy grubości 0,8-0,9 cm, trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku.

• 16 ułamków brzuśców o powierzchniach nierównych i ze śladami wyrównywania, gładkich i szorstkich, ceglastych, szarych, czarnych. Przełamy grubości 0,7-1,2 cm, jedno-, dwu- i trójbarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm.

• 2 ułamki brzuśców o powierzchniach równych, delikatnie szorstkich, ceglastych i brązowych. Jeden z fragmentów zdobiony zygzakowatym rowkiem i szeregiem nakłuć. Przełamy grubości 0,6-0,7 cm, jednobarwne. Domieszka piasku.

2. 2 ułamki naczyń pradziejowych.

3. 3 fragmenty naczyń o nieokreślonej chronologii.

4. 2 grudy polepy.

Obiekt 2.

W rzucie poziomym zachowany fragment jamy ukazał się wyraźnie na głębokości około 45 cm od powierzchni terenu. Jej wschodnia część została zniszczona podczas pobierania piasku (**Fig. 4**). Wymiary wynosiły: na linii północ-południe 270 cm, a na linii wschód-zachód 115 cm. Na powierzchni, w części środkowej, próchnica miała ciemniejsze, szarobrunatne zabarwienie w porównaniu do obrzeża, jaśniejszego, przemieszanego z większą ilością piasku. W profilu kształt jamy był nieregularny. Głębokość sięgała 90 cm. Górną część wypełniska stanowiła szara próchnica przemieszana z dużą ilością piasku i drobnymi węgielkami drzewnymi. W dolnej i środkowej części jamy znajdowała się gruba warstwa złożona z drobin węgla drzewnego, popiołu i próchnicy. Natrafiono w niej na skupienie niewielkich, silnie przepalonych kamieni.

Zawartość kulturowa

1. 65 fragmentów glinianych naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, „miękkiej" faktury, ze śladami obtaczania, ceglastej, wewnątrz szarobrązowej. Przełam grubości 0,7-1 cm, dwubarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnica wylewu 11 cm (**Fig. 7c**).

[3] Nieliczne fragmenty naczyń glinianych wcześniej opublikowane zostały nieprawidłowo oznaczone, i tak: ułamki z obiektów 1 (Fig. 6f), 2 (Fig. 7a) i 3 (Fig. 8e, j) przypisano do jamy 4 (KAŹMIERCZYK, MACEWICZ, WUSZKAN 1977; fig. 353j, g, h, i), ułamki z obiektu 11 (Fig. 13b, c) do jamy 5 (MACEWICZ, TOMCZAK, WUSZKAN 1975; fig. 38: 1, 2).

• Fragment przybrzeżny o zwężającej się, ściętej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni nierównej, gruzełkowatej, ciemnoceglastej, wewnątrz brązowoszarej, zdobionej dwoma poziomymi żłobkami, nad nimi żłobkiem falistym. Przełam grubości 1-1,4 cm, trójbarwny z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 7b**).

• Fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, wewnątrz nieco szorstkiej, ze śladami obtaczania, czarnej, zdobionej dwoma pasmami pojedynczych i podwójnych żłobków oraz umieszczonymi między nimi słupkami kolistych odcisków. Przełam grubości 0,7-1 cm, jednobarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnice: wylewu 10,2 cm, największego przewężenia szyjki 9,5 cm (**Fig. 7a**).

• Ułamek przybrzeżny o ukośnie ściętej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, ze śladami obtaczania, brązowoszarej, przełamie grubości 0,9 cm, trójbarwnym z czarnym pasemkiem pośrodku, domieszce piasku i tłucznia skalnego wielkości do 2 mm (**Fig. 7f**).

• 3 fragmenty przydenne naczynia o płaskim dnie z wklęsłym, kolistym (średnicy 1,7 cm) negatywem osi koła garncarskiego, umieszczonym acentrycznie, powierzchniach ze śladami ugniatania, wygładzonych, „miękkiej" faktury, ceglastych, brązowych, czarnych. Na dnie piaszczysta podsypka. Przełamy ścianki grubości 0,7-0,9 cm, dna 0,9-1 cm, jedno-, dwu- i trójbarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnica dna 8 cm (**Fig. 7d**).

• 3 fragmenty przydenne naczynia o płaskim dnie, powierzchniach ze śladami różnokierunkowego wyrównywania, delikatnie szorstkich, brązowych, szarych. Na dnie piaszczysta podsypka. Przełamy ścianki grubości 0,6-0,8 cm, dna 0,9-1 cm, trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnica dna 7 cm (**Fig. 7ł**).

• 2 fragmenty przydenne naczynia o płaskim dnie z piaszczystą podsypką. Przełamy ścianki grubości 1-1,1 cm, dna 0,8-1 cm. Faktura i barwa powierzchni, barwa przełamów i domieszka podobne do fragmentów wyżej opisanych. Średnica dna 10,6 cm (**Fig. 8m**).

• 2 ułamki przydenne naczynia o płaskim dnie, powierzchniach nierównych, ze śladami ugniatania, w części wygładzonych, w części delikatnie szorstkich, brązowych, szarych. Na dnie piaszczysta podsypka. Przełamy grubości 0,8-0,9 cm, trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnica dna 9,6 cm (**Fig. 9n**).

• Fragment dna z pierścieniem dookolnym i wypukłym odciskiem osi koła garncarskiego średnicy około 1,8 cm, powierzchni równej, wygładzonej, brązowej. Przełam grubości 0,9-1 cm, jednobarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnica dna 12,4 cm (**Fig. 9ł**).

• Fragment płaskiego dna z wklęsłym negatywem osi koła garncarskiego, powierzchni równej, wygładzonej, wewnątrz spękanej, brązowej i ceglastej. Przełam grubości 1,2-1,5 cm, jedno- i trójbarwny z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 9m**).

• Fragment dna z wklęsłym odciskiem osi koła garncarskiego średnicy 2,2 cm, powierzchni równej, spękanej, delikatnie szorstkiej, brązowej i ceglastej, z piaszczystą podsypką. Przełam grubości 0,8-1,2 cm, trójbarwny z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 9l**).

• 2 fragmenty przydenne o płaskim dnie. Faktura i barwa powierzchni, przełamy, domieszka zbliżone do fragmentu wyżej opisanego (**Fig. 7m**).

• 2 fragmenty brzuśca o powierzchniach równych, wygładzonych, „miękkiej" faktury, ceglastych i brązowych, wewnątrz delikatnie szorstkich, szaroczarnych i ceglastych, zdobionych dwoma pasmami żłobków prostych i falistych wykonanych narzędziem pięciozębnym. Przełamy grubości 0,8-1 cm, dwubarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 2 mm (**Fig. 7e**).

• 5 fragmentów brzuśców o powierzchniach równych, wygładzonych lub delikatnie szorstkich, brązowych, ceglastych, szarych, zdobionych pasmami 2-4 żłobków poziomych, żłobkiem falistym, potrójnymi żłobkami pionowymi. Przełamy grubości 0,9-1 cm, dwu- i trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 7g-i, k, l**).

• 4 fragmenty brzuśców o powierzchniach równych, lekko szorstkich, brązowych i szaroczarnych, z ornamentem płytkich, szerokich żłobków poziomych (**Fig. 7j**), wąskich żłobków prostych i falistych (**Fig. 7n**), rzędem nakłuć. Przełamy grubości 0,5-0,6 i 0,9 cm, trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku. Widoczne liczne drobiny łyszczyku.

• 35 ułamków brzuśców i fragmentów przydennych o powierzchniach wyrównanych i nierównych, wygładzonych, delikatnie szorstkich i nieco chropowatych, brązowych, ceglastych, szarych, przełamach grubości 0,5-1,5 cm, jedno-, dwu- i trójbarwnych, z domieszką piasku, tłucznia skalnego, szamotu (2 ułamki) wielkości do 4 mm.

2. 6 fragmentów prażnic.

3. 5 fragmentów naczyń pradziejowych.

4. 7 fragmentów naczyń o nieokreślonej chronologii.

5. Fragment przedmiotu kamiennego o wygładzonej powierzchni.

6. Nieokreślony przedmiot żelazny.

7. Bryłka żużla żelazistego.

8. Gruda polepy.

9. Kość zwierzęca.

Obiekt 3.

Zarys fragmentu jamy pojawił się na głębokości około 35 cm. Jej wschodnia część została zniszczona podczas eksploatacji piasku. Zachowany fragment jamy miał

kształt wydłużony na linii wschód-zachód, o wymiarach około 260 x 240 cm (**Fig. 4**). W profilu na osi krótszej, po krawędzi wybierzyska jama była nieckowata, o głębokości około 40 cm. Wypełnisko stanowiła w górnej części ciemnoszarobrunatna próchnica z domieszką piasku, w środkowej i dolnej części intensywnie czarna warstwa zabarwiona węglem drzewnym. Na głębokości 35-50 cm odkryto skupisko czterech przepalonych kamieni, prawdopodobnie ślady po palenisku. Leżały one na warstwie miału węgla drzewnego i popiołu.

Zawartość kulturowa

1. 67 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• 6 ułamków przybrzeżnych naczynia o ukośnie ściętej krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, powierzchniach równych, delikatnie szorstkich, ze śladami obtaczania, żółtawych, brązowych, szarych, przełamach grubości 0,7-1 cm, trójbarwnych z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i niewielkich ilości tłucznia skalnego wielkości do 2 mm. Średnice: wylewu 22 cm, największego przewężenia szyjki 21 cm (**Fig. 8a**).

• Fragment przybrzeżny o zwężającej się, zaokrąglonej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, jasnobrązowej i szarej, ze śladami obtaczania, zdobionej pasmem trzech poziomych żłobków. Przełam grubości 0,8-1,2 cm, trójbarwny. Domieszka podobna do fragmentów opisanych wyżej. Średnice: wylewu 11,7 cm, największego przewężenia szyjki 11 cm (**Fig. 8b**).

• Ułamek przybrzeżny o zaokrąglonej krawędzi wychylonego na zewnątrz wylewu, powierzchni równej, delikatnie szorstkiej, brązowej, wewnątrz szarawej, przełamie grubości 0,8 cm, dwubarwnym, domieszce piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 8c**).

• Ułamek przybrzeżny o ścienionej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, ze śladami obtaczania, jasnobrązowej, zdobionej poziomym rowkiem (?), przełamie grubości 1,1-1,2 cm, trójbarwnym z szarym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i niewielkiej ilości tłucznia skalnego wielkości do 2 mm (**Fig. 8d**).

• Ułamek przybrzeżny o wychylonym na zewnątrz wylewie, powierzchni ze śladami wielokierunkowego wyrównywania, spękanej z powodu wtórnego przepalenia, „miękkiej" faktury, ciemnobrązowej i szarej, zdobionej pasmem żłobków poziomych i pionowych oraz umieszczonymi niżej dwoma pasmami podwójnych żłobków falistych. Przełam grubości 0,7-1 cm, trójbarwny. Domieszka piasku, tłucznia skalnego i ceramicznego wielkości do 4 mm (**Fig. 8e**).

• 3 fragmenty brzuśców o powierzchniach zbliżonych do fragmentu wyżej opisanego, zdobionych pasmami podwójnych, poziomych żłobków prostych i falistych. Przełam grubości 0,7-0,9 cm, trójbarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 8f, g, j**).

• Część przydenna o dnie z fragmentem wypukłego znaku podobnego do litery „L", powierzchni wygładzonej, ze śladami wielokierunkowego wyrównywania, jasnobrązowej i szarawej, wewnątrz delikatnie szorstkiej, szaroczarnej. Na dnie piaszczysta podsypka i ślady podważania. Przełam ścianki grubości 1 cm, dna 1,1-1,2 cm, trójbarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm. Średnica dna 10,2 cm (**Fig. 8l**).

• Fragment przydenny o płaskim dnie, powierzchni nieco szorstkiej, ze śladami ugniatania i wielokierunkowego wyrównywania, brązowej, wewnątrz szarobrązowej. Przełam ścianki grubości 1,5 cm, dna grubości 0,5 cm, trójbarwny z szarym rdzeniem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 2 mm. Średnica dna 8 cm (**Fig. 8h**).

• 2 fragmenty przydenne o płaskim dnie ze śladami podsypki, powierzchniach równych, delikatnie szorstkich, brązowych, przełamach grubości 1,1 cm, jednobarwnych, domieszce piasku i niewielkiej ilości tłucznia skalnego wielkości do 2 mm (**Fig. 8ł**).

• 2 ułamki brzuśców o powierzchniach równych, wygładzonych, brązowych, wewnątrz szarych, z ornamentem podwójnych żłobków, przełamach grubości 0,7-0,8 cm, dwubarwnych, domieszce piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 8i, k**).

• 48 ułamków brzuśców i fragmentów przybrzeżnych o powierzchniach równych, wygładzonych lub delikatnie szorstkich, brązowych, ceglastych, szarych, przełamach grubości 0,6-1,2 cm, jedno-, dwu-, i trójbarwnych, domieszce piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm.

2. 10 ułamków naczyń pradziejowych.

3. 4 grudy polepy.

Obiekt 4.

Jama na poziomie odkrycia, tj. głębokości 30 cm, zbliżona była kształtem do nieregularnego koła o wymiarach 168 i 151 cm (**Fig. 5**). W profilu nieckowata, z dnem nierównym, sięgającym głębokości 35 cm od zarysu. Wypełnisko tworzyła szarobrunatna próchnica.

Zawartość kulturowa

1. 51 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• 5 ułamków przybrzeżnych naczynia o ukośnie ściętej krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, powierzchniach równych, wygładzonych, ze śladami obtaczania, ceglastych, wewnątrz nierównych, ze śladami ugniatania, szarych i czarnych, zdobionych pasmami podwójnych i potrójnych żłobków dookolnych i nieciągłych oraz umieszczonymi poniżej żłobkami pionowymi. Przełamy grubości 0,6-0,8 cm, dwubarwne. Domieszka piasku, tłucznia skalnego i szamotu wielkości do 4 mm. Średnice: wylewu 15,7 cm, największego przewężenia szyjki 15 cm, największej wydętości brzuśca 17,6 cm (**Fig. 9a**).

• Fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej, lekko pogrubionej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, ze śladami obtaczania, jasnobrązowej, ceglastej i szarej. Przełam grubości 0,9-1 cm, trójbarwny. Domieszka piasku oraz niewielkich ilości tłucznia skalnego wielkości do 2 mm. Widoczne blaszki łyszczyku (**Fig. 9b**).

• 8 ułamków brzuśców o powierzchniach równych, jasnobrązowych, ceglastych, szarych, wewnątrz delikatnie szorstkich, brązowych, czarnych, zdobionych pasmami potrójnych i poczwórnych, prostych lub falistych żłobków poziomych i pionowych oraz żłobkami ukośnymi. Przełamy grubości 0,5-1 cm, dwu- i trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 9c, d, g-j**).

• 2 ułamki brzuśców o powierzchniach nierównych, delikatnie gruzełkowatych, brązowych, wewnątrz czarnych, zdobionych pasmami potrójnych i poczwórnych poziomych żłobków prostych i falistych. Przełamy grubości 0,8-1,1 cm, dwubarwne. Domieszka piasku, tłucznia skalnego i szamotu wielkości do 3 mm (**Fig. 9e, f**).

• 35 ułamków brzuśców o powierzchniach równych i ze śladami wyrównywania, wygładzonych, nieco szorstkich, brązowych, ceglastych, szaroczarnych, przełamach grubości 0,6-1,1 cm, jedno-, dwu- i trójbarwnych, domieszce piasku, tłucznia skalnego, szamotu wielkości do 4 mm.

2. 7 fragmentów prażnic o pionowych ściankach z zaokrągloną krawędzią brzegu, powierzchniach zagładzonych, z odciskami domieszki organicznej, szarawobrunatnych. Przełamy ścianek grubości 2,2-2,3 cm, jednobarwne. Wysokość ścianek 7,9-8 cm (**Fig. 9k**).

3. 14 fragmentów naczyń pradziejowych.

4. Ułamek naczynia o nieokreślonej chronologii.

5. 2 bliżej nieokreślone przedmioty żelazne.

6. 2 zęby zwierzęce.

Obiekt 5

Zarys obiektu ukazał się na głębokości 30 cm. Jama w rzucie poziomym nieregularnie kolista o średnicy około 180 cm. W przekroju pionowym ścianki opadały nieckowato do prawie płaskiego dna na głębokości 27 cm (**Fig. 5**). Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica.

Zawartość kulturowa

1. 34 fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• 5 fragmentów przybrzeżnych o ukośnie ściętych, prostych i lekko profilowanych krawędziach wylewów wychylonych na zewnątrz. Powierzchnie wygładzone, wewnątrz delikatnie szorstkie, ze śladami obtaczania i pionowego wyrównywania, czarne, czarnobeżowe lub ceglaste. Przełamy grubości 0,8-1,2 cm, czarne lub trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 10a-d**).

• Część przydenna o płaskim dnie, powierzchni wygładzonej, jasnobrązowej, wewnątrz lekko szorstkiej, ceglastej, ze zdobinami w postaci pionowych podwójnych rowków. Na dnie piaszczysta podsypka. Przełam grubości 1,1 cm, nierówny, z czarnym pasmem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm. Widoczne blaszki łyszczyku. Średnica dna 12 cm (**Fig. 10o**).

• 2 fragmenty górnych części brzuśca o powierzchniach równych, wygładzonych, żółtawych, wewnątrz nieco szorstkich, szarawych, z pionowymi rzędami prostokątnych nakłuć, dwubarwnych przełamach grubości 0,9-1 cm, domieszce piasku i tłucznia kamiennego wielkości do 3 mm (**Fig. 10e, f**).

• 5 ułamków brzuśców o powierzchniach równych, delikatnie szorstkich, ceglastych i jasnobrązowych (**Fig. 10g-i, k**), w jednym przypadku wewnątrz czarnej (**Fig. 10j**), zdobionych rytymi, poziomymi pasmami prostych i falistych żłobków oraz poczwórnymi żłobkami pionowymi. Przełamy grubości 0,8-1 cm, jedno-, dwu- (czarne od wewnątrz) i trójbarwne z czarnym pasmem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm.

• Fragment brzuśca o powierzchni delikatnie szorstkiej, jasnobrązowej, wewnątrz szaroczarnej, z bardzo płytkimi, szerokimi żłobkami. Przełam dwubarwny, grubości 0,8 cm. Domieszka głównie piasku i niewielkich ilości tłucznia skalnego wielkości do 2 mm. Widoczne drobiny łyszczyku (**Fig. 10l**).

• 20 fragmentów brzuśców o powierzchniach delikatnie szorstkich lub gruzełkowatych (5 ułamków), ze śladami różnokierunkowego wyrównywania, w dwóch przypadkach nierównych, jasnobrązowych lub ceglastych, wewnątrz szaroczarnych lub czarnych. Przełamy grubości 0,7-1 cm, dwu- i trójbarwne z czarnym pasmem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm, w dwóch ułamkach także tłucznia ceramicznego. Widoczne blaszki i drobiny łyszczyku.

2. 4 fragmenty prażnic o pionowych ściankach z zaokrągloną krawędzią, powierzchniach ścieralnych, ceglastych, z licznymi odciskami domieszki organicznej i ze śladową obecnością szamotu. Grubość ścianek 1,8-2,4 cm, wysokość około 4,5 cm (**Fig. 10ł**).

3. 6 fragmentów naczyń pradziejowych.

4. Bliżej nieokreślony przedmiot kamienny o wygładzonej powierzchni.

Obiekt 9

Jama na głębokości 30 cm od powierzchni gruntu nieregularnie owalna, osią dłuższą usytuowana na linii północ-południe, o wymiarach 212 x 152 cm (**Fig. 4**). W profilu nieckowata o głębokości 44 cm. Wypełnisko próchniczne, ciemnoszare.

Zawartość kulturowa

1. 53 fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• fragment przybrzeżny o nieco pogrubionej, ukośnie ściętej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, spękanej z powodu przepalenia, jasnobrązowej i szaroczarnej, wewnątrz lekko szorstkiej, czarnej, ze śladami obtaczania i ugniatania, zdobionej dwoma pasmami podwójnych żłobków oraz umieszczonymi między nimi żłobkami łukowatymi. Przełam grubości 0,7-0,9 cm, dwu- i trójbarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm. Średnice: wylewu 18,5 cm, największego przewężenia szyjki 17,5 cm (**Fig. 11a**).

• Fragment przybrzeżny o cechach stylistycznych i technologicznych zbliżonych do zabytku opisanego wyżej, zdobiony dwoma poziomymi żłobkami (**Fig. 11d**).

• Fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej krawędzi wychylonego brzegu, powierzchni równej, delikatnie szorstkiej, ceglastej, wewnątrz jasnobrązowej i szarej, ze śladami obtaczania. Zdobienie w postaci 3 ukośnych żłobków (?). Przełam grubości 0,5-0,8 cm, jedno- i dwubarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego grubości do 2 mm. Średnice: wylewu 14 cm, największego przwężenia szyjki 13 cm (**Fig. 11c**).

• 4 fragmenty przybrzeżne o ukośnie ściętej lub zaokrąglonej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchniach równych, wygładzonych, brązowych, wewnątrz szarych i czarnych (**Fig. 11e, f**) lub nierównych, nieco szorstkich, brązowoszarych, wewnątrz ciemniejszych, lekko spękanych (**Fig. 11g, h**), obtaczanych, z przełamami grubości 0,6-1 cm, jedno- i trójbarwnymi. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm.

• 11 fragmentów przydennych naczynia o płaskim dnie z wklęsłym, okrągłym odciskiem osi koła garncarskiego średnicy 2,7 cm, umieszczonym acentrycznie. Powierzchnie nierówne, wygładzone (powyżej dna zniszczone), jasnobrązowe, wewnątrz wyrównane, czarne. Przełamy ścianek grubości 0,8-1,1 cm, dna 1,8 cm, dwubarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm. Średnica dna 8 cm (**Fig. 10p**).

• 11 ułamków górnych części brzuśców o powierzchniach równych, wygładzonych i lekko szorstkich, ze śladami ugniatania i obtaczania, brązowych, szarobrązowych, wewnątrz szarawych, czarnych, zdobionych pasmami rytych, prostych i falistych żłobków (**Fig. 11b, i, j, l-r**) oraz rzędem pionowych nakłuć (**Fig. 11k**). Przełamy grubości 0,8-1 cm i 0,5 cm, jedno-, dwu- lub trójbarwne z czarnym pasmem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm, w dwóch ułamkach także szamotu (**Fig. 11ł, p**).

• 24 ułamki brzuśców i dna o powierzchniach nierównych i ze śladami wyrównywania, delikatnie szorstkich, gruzełkowatych, brązowych, żółtawych, wewnątrz szarawych, brązowych, czarnych, o przełamach grubości 0,7-1,5 cm, jedno-, dwu- lub trójbarwnych. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 0,4 mm.

2. 27 ułamków naczyń pradziejowych.

3. Fragment naczynia o nieokreślonej chronologii.

4. 7 grud polepy.

Obiekt 10

Jama, uchwycona na głębokości 45 cm, miała kształt wydłużony w przybliżeniu na linii północ-południe i zwężała się wyraźnie w środku (**Fig. 5**). Długość jej wynosiła 335 cm, szerokość części północnej 110 cm, południowej 130 cm. W przekroju pionowym zarysem zbliżona była do niecki bardziej zagłębionej (do 54 cm) w części południowej. Wypełnisko stanowiła szarobrunatna próchnica przemieszana z piaskiem i miejscami z węglem drzewnym.

Zawartość kulturowa

1. 29 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• fragment przybrzeżny naczynia o ukośnie ściętej, lekko rozszerzonej ku dołowi krawędzi wychylonego na zewnątrz wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, „miękkiej" faktury, ze śladami obtaczania, ugniatania oraz pionowego i ukośnego wyrównywania, ceglastej, wewnątrz ceglastej i szarej. Na brzuścu pasmo falistych poczwórnych żłobków. Przełam grubości 0,8-1 cm, dwu- i trójbarwny (pośrodku szary). Domieszka piasku, tłucznia skalnego i ceramicznego wielkości do 3 mm. Średnice: wylewu 13,2 cm, największego przewężenia szyjki 12,1 cm (**Fig. 12b**).

• Fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej krawędzi wychylonego na zewnątrz wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, ceglastobrązowej, wewnątrz brązowej i szaroczarnej, przełamie grubości 0,8-1,2 cm, jedno- i dwubarwnym. Domieszka piasku i niewielkiej ilości tłucznia skalnego wielkości do 2 mm. Średnice: wylewu 10 cm, największego przewężenia szyjki 9 cm (**Fig. 12d**).

• 2 fragmenty przybrzeżne o lekko profilowanej krawędzi wychylonego na zewnątrz wylewu, powierzchniach równych, wygładzonych, szarych, wewnątrz nierównych, szorstkich, spękanych, brązowoszarych, z ornamentem rytym w postaci pasma poziomych żłobków oraz umieszczonych poniżej żłobków łukowatych. Przełamy grubości 0,8-1 cm, jedno- i dwubarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnice: wylewu 21 cm, największego przewężenia szyjki 20,4 cm (**Fig. 12a**).

• 2 fragmenty przybrzeżne o prostych, zaokrąglonych krawędziach wychylonego wylewu, powierzchniach nierównych, szorstkich, brązowoszarych, wewnątrz czarnych, ze słabo widocznymi śladami obtaczania. Przełamy grubości 0,8-1,1 cm, dwubarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 2 mm (**Fig. 12c, e**).

• Fragment przydenny o płaskim dnie, z kolistym odciskiem osi koła garncarskiego średnicy 2,8 cm, powierzchni równej, delikatnie szorstkiej, brązowoszarej, wewnątrz wygładzonej, szarawej, z pionowymi pasmami żłobków wykonanych grzebykiem. Piaszczysta podsypka na dnie. Przełam grubości 1-1,3 cm, dwubarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm. Średnica dna 8,2 cm (**Fig. 12h**).

• 3 ułamki przydenne o dnie płaskim, powierzchniach delikatnie szorstkich, brązowoszarych, przełamach grubości 0,7-0,9 cm (ścianki) i 1-1,1 cm (dno), jednobarwnych, domieszce piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 10m, n**).

• 6 fragmentów górnych części brzuśców o powierzchniach równych, wygładzonych lub nieco szorstkich, ceglastych, szarawych, czarnych, od wewnątrz ciemniejszych, zdobionych poziomymi pasmami żłobków i pionowymi rzędami nakłuć. Przełamy grubości 0,7-0,9 cm, dwu- lub trójbarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 12f, g, i-l**).

• 13 ułamków brzuśców o cechach zbliżonych do fragmentów wyżej opisanych.

2. 4 fagmenty prażnic.

3. Uszkodzona osełka kamienna o podłużnym, czworobocznym zarysie i wklęsłej powierzchni górnej. Pierwotne powierzchnie wygładzone. Wymiary: 7,5 x 4,8 x 0,2-1,2 cm (**Fig. 15y**).

4. 29 ułamków naczyń pradziejowych.

5. Gruda polepy.

6. Ułamek kości.

Obiekt 11

Jama w rzucie poziomym, na głębokości 25 cm, zbliżona była kształtem do koła o wymiarach 95 x 74 cm (**Fig. 5**). W profilu nieckowata o głębokości około 25 cm. Wypełnisko tworzył piasek przemieszany z niewielką ilością szarobrunatnej próchnicy. W północnej części jamy leżały, jeden w drugim, dwa przydenne fragmenty naczyń z odciskami osi koła garncarskiego.

Zawartość kulturowa

1. 10 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej, lekko profilowanej krawędzi wychylonego na zewnątrz wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, ze śladami obtaczania, ceglastej, wewnątrz jasnobrązowej i szarej, zdobionej dwoma pasmami potrójnych żłobków i umieszczonymi między nimi pionowymi rzędami nakłuć. Przełam grubości 1-1,1 cm, trójbarwny z czarnym pasmem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego grubości do 4 mm. Widoczne blaszki łyszczyku (**Fig. 13b**).

• 2 ułamki przybrzeżne o ukośnie ściętej lub zwężającej się, zaokrąglonej krawędzi wychylonego na zewnątrz wylewu, powierzchniach równych, delikatnie szorstkich, ze śladami obtaczania, ceglastych, jasnobrązowych, szarawych, zdobionych pasmem poziomych i falistych żłobków (**Fig. 13c**) lub żłobkami ukośnymi (**Fig. 13e**). Przełamy grubości 0,8-0,9 cm, trójbarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Widoczne blaszki łyszczyku.

• Ułamek przybrzeżny o pogrubionej krawędzi wychylonego na zewnątrz wylewu, powierzchni wygładzonej, jasnobrązowej, ze śladami obtaczania i ugniatania (poniżej krawędzi wylewu). Przełam grubości 0,8-0,9 cm, trójbarwny. Domieszka głównie piasku, rzadziej tłucznia skalnego grubości do 2 mm. Widoczne blaszki łyszczyku (**Fig. 13d**).

• Część przydenna o płaskim dnie z acentrycznie umieszczonym, wklęsłym, kolistym (średnica 2,2 cm) negatywem osi koła garncarskiego z widocznymi ciągami rotacyjnymi. Powierzchnia nierówna, spękana z powodu przepalenia, ze śladami ugniatania i wielokierunkowego wyrównywania, ceglasta, brązowa, szara, wewnątrz szara i czarna. Na dnie resztki żwirowej podsypki. Przełam ścianki grubości 0,7-1 cm i dna 1-1,2 cm, dwu- i trójbarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnica dna 7,4 cm (**Fig. 13a**).

• 3 fragmenty przydenne naczynia o lekko wklęsłym dnie z nieco acentrycznym, wklęsłym, kolistym (średnica 1,8 cm) odciskiem osi koła garncarskiego z niewyraźnymi ciągami rotacyjnymi. Powierzchnie nierówne, ze śladami łączenia wałków. Na dnie resztki piaszczystej podsypki. Faktura i barwa powierzchni, przełamy, domieszka podobne jak we fragmencie poprzednio opisanym. Średnica dna 10,5 cm (**Fig. 13f**).

• Fragment płaskiego dna z kolistym negatywem osi koła garncarskiego o średnicy 2,2 cm i schodkowatym przekroju poprzecznym, powierzchni nierównej, szorstkiej, szaroczarnej, ceglastej. Na dnie piaszczysta podsypka. Przełam grubości 1-1,4 cm, trójbarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 13g**).

• Ułamek brzuśca o powierzchni równej, szorstkiej, szaroczarnej i jasnobrązowej, przełamie grubości 0,8 cm, trójbarwnym, domieszce piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm.

2. 5 fragmentów naczyń pradziejowych.

Obiekt 12

Zarys jamy ukazał się na głębokości około 25 cm i miał kszałt nieregularnego owalu wydłużonego na linii wschód-zachód, o wymiarach 281 x 193 cm (**Fig. 5**). W profilu jama była nieckowata, a głębokość jej wynosiła 42 cm. Górną część jamy wypełniała próchnica ciemnoszara, dolną intensywnie czarna od węgli drzewnych.

Zawartość kulturowa

1. 28 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej, lekko profilowanej krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, powierzchni równej, delikatnie szorstkiej, spękanej, brązowej i szarej, ze śladami obtaczania, wewnątrz także ugniatania oraz pionowego i ukośnego wyrównywania. Przełam grubości 0,4-0,8 cm, trójbarwny z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm. Średnice: wylewu 12,8 cm, największego przewężenia szyjki 12,4 cm, największej wydętości brzuśca 17 cm (**Fig. 14d**).

• Fragment przybrzeżny o ukośnie ściętej, lekko profilowanej krawędzi wylewu wychylonego na zewnątrz, powierzchni równej, wygładzonej, wewnątrz też delikatnie szorstkiej i ze śladami ugniatania, brązowoszarej. Bardzo wyraźne ślady obtaczania. Ornament ryty w postaci pasm żłobków na przemian prostych i falistych. Przełam grubości 0,6-0,9 cm, jedno- i dwubarwny. Domieszka głównie piasku, niewielkich ilości tłucznia skalnego wielkości do 2 mm. Widoczne drobiny łyszczyku. Średnice: wylewu 16,6 cm, największego przewężenia szyjki 14,6 cm (**Fig.14a**).

• Fragment przybrzeżny o zwężającej się, zaokrąglonej krawędzi wychylonego wylewu, powierzchni równej, wygładzonej, ze śladami obtaczania, brązowej. Przełam grubości 0,7-0,9 cm, trójbarwny z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 14e**).

• Fragment przybrzeżny o wylewie wychylonym na zewnątrz, powierzchni równej, delikatnie szorstkiej, ze śladami obtaczania i ugniatania, szaroczarnej, zdobionej linią falistą wykonaną patykiem. Przełam grubości 0,6-0,8 cm, jednobarwny. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 14f**).

• 2 fragmenty przydenne naczynia o płaskim dnie, powierzchniach nierównych, wygładzonych, miejscami delikatnie szorstkich, ze śladami ugniatania, brązowych i szarawych. Przełamy ścianek grubości 0,9-1,4 cm, dna 1,1-1,3 cm, jedno- i trójbarwne z czarnym pasemkiem pośrodku. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm (**Fig. 14i**).

• 6 ułamków przydennych o płaskich dnach, powierzchniach równych, wygładzonych, szorstkich lub gruzełkowatych, brązowych, szarawych. Na dnach piaszczysta podsypka. Przełamy ścianek grubości 0,7-1 cm, dna 1,1-1,3 cm, dwu- i trójbarwne. Domieszka piasku, tłucznia skalnego i szamotu wielkości do 2 mm. Widoczne blaszki łyszczyku (**Fig. 14j, k**).

• 3 ułamki brzuśców o powierzchniach równych, wygładzonych, brązowych, szarych, czarnych, zdobionych pasmami żłobków prostych i falistych. Przełamy grubości 0,6-0,8 cm i 0,9-1 cm, trójbarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 14b, c, g**).

• 13 ułamków brzuśców o powierzchniach równych i nierównych, wygładzonych, nieco szorstkich lub gruzełkowatych, brązowych, wewnątrz szarobrązowych i czarnych, przełamach grubości 0,5-1,1 cm, jedno-, dwu- i trójbarwnych, domieszce piasku, tłucznia skalnego, wyjątkowo szamotu wielkości do 3 mm.

2. 24 ułamki prażnic/y z licznymi odciskami roślin, w tym 2 większe fragmenty ścianki o zaokrąglonej krawędzi (**Fig. 14h**).

3. 2 uszkodzone osełki kamienne, w tym:

• w kształcie pięciobocznej płytki, o powierzchniach wygładzonych ze zgrupowaniami zagłębień i nacięć. Wymiary: 6,7 x 6,2 x 0,8 cm (**Fig. 14ł**).

• O zarysie zbliżonym do czworoboku, z wklęsłą powierzchnią górną. Na wygładzonych powierzchniach delikatne nacięcia. Wymiary 7,2 x 7,1 x 0,2-2,5 cm (**Fig. 14l**).

4. Rozcieracz kamienny w formie zbliżonej do kuli, powierzchni gładkiej. Część dolna (służąca do rozcierania) spłaszczona, część górna - z owalnym w zarysie zagłębieniem oraz dwiema płaszczyznami o wytartych powierzchniach. Wymiary: 10,7 x 10,4 x 8,9 cm (**Fig. 15z**).

5. 7 ułamków naczyń pradziejowych.

6. 3 ułamki naczyń o nieokreślonej chronologii.

7. 7 ułamków kości.

Warstwa orna

1. 62 fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

• 3 fragmenty przybrzeżne o ukośnie ściętych krawędziach wychylonych na zewnątrz wylewów, powierzchniach równych, wygładzonych, brązowych, ze śladami obtaczania. Przełamy grubości 0,7-1 cm, jedno- i trójbarwne. Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 3 mm (**Fig. 15a-c**).

• 7 fragmentów przydennych o dnach płaskich, powierzchniach nierównych, wygładzonych i lekko szorstkich, brązowych, szarawych, ze śladami ugniatania, przełamach ścianek grubości 0,7-1,3 cm i den 0,6-1,4 cm, jedno- i trójbarwnych (**Fig. 15ł, r-u**). Na jednym z den piaszczysta podsypka (**Fig. 15u**). Domieszka piasku i tłucznia skalnego wielkości do 4 mm.

• 14 fragmentów brzuśców o powierzchniach równych i ze śladami wyrównywania, wygładzonych, delikatnie szorstkich, gruzełkowatych, brązowych, ceglastych, szarawych, wewnątrz ciemniejszych, zdobionych pasmami poziomych żłobków prostych i falistych, żłobkami pionowymi, pionowymi i ukośnymi rzędami nakłuć (**Fig. 15d-l, n-o**) oraz pojedynczymi żłobkami poziomymi wykonanymi narzędziem jednozębnym (**Fig. 15m, p**). Przełamy grubości 0,5-1,1 cm, jedno-, dwu- i trójbarwne. Domieszka piasku, tłucznia skalnego i szamotu wielkości do 0,4 cm.

• 38 fragmentów brzuśców o cechach technologicznych zbliżonych do opisanych wyżej ułamków.

2. 2 fragmenty ścianek prażnic o łagodnie zaokrąglonych krawędziach, z odciskami roślin na powierzchniach (**Fig. 15w, x**).

3. 28 małych grudek polepy i/lub prażnic.

4. 110 fragmentów naczyń pradziejowych.

Analiza materiałów

Obiekty nieruchome

Do tej pory na osadzie w Poborszowie zbadano powierzchnię około 7 arów. Odkryto na niej 11 obiektów wczesnośredniowiecznych, które można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą stanowią jamy o zarysie owalnym lub zbliżonym do owalu i przekroju nieckowatym (obiekty 8, 9, 10, 12). Ich wielkość waha się w granicach od 2,12 x 1,52 m (obiekt 9) do 3,35 x 1,1-1,3 m (obiekt 10), głębokość wynosi 0,40-0,45 m (**Fig. 3, 4, 5**). Dwie z nich zorientowane są zgodnie z kierunkiem północ-południe (obiekty 9, 10), natomiast dwie pozostałe, o bardziej regularnym owalu, mniej więcej wzdłuż linii wschód-zachód (obiekty 8, 12). Pod względem kształtu, rozmiarów, profilu i usytuowania w stosunku do stron świata do tych ostatnich zdają się nawiązywać zachowane fragmentarycznie obiekty 1 i 3. Razem mieszczą się one w grupie nieckowatych jam owalnych. Drugą kategorię obiektów tworzą jamy mniej lub bardziej koliste, większe o średnicy 1,68 m i 1,8 m (obiekty 4, 5), mniejsze o średnicy 1,2 m i 0,9 m (obiekty 7, 11), w przekroju nieckowate lub kociołkowate, o głębokości 0,25-0,35 m i 0,65 m (**Fig. 3, 4, 5**). Zawartość kulturowa jam jest stosunkowo uboga. Stanowią ją fragmenty naczyń glinianych, ułamki prażnic, osełki kamienne, rozcieracz kamienny (?), bliżej nieokreślone przedmioty żelazne, grudki polepy, kości

zwierzęce. Określenie funkcji zbadanych obiektów nastręcza trudności.

Przeznaczenie jam pochodzących ze starszych faz wczesnego średniowiecza na całym obszarze zajętym przez Słowian było omawiane w wielu publikacjach. Dyskusje trwają do tej pory, ponieważ wiele z nich odznacza się mało charakterystycznymi cechami. Chodzi zarówno o rozmiary, kształty, jak i zawartość. Stosunkowo najmniej kontrowersji budzą kwadratowe obiekty uważane za półziemianki bądź ziemianki. Natomiast interpretacja owalnych jam o nieckowatych lub zbliżonych przekrojach jest dosyć zróżnicowana. Zalicza się do nich nie tylko jamy owalne (o różnych zresztą proporcjach), lecz także m.in. prostokątne o zaokrąglonych narożach i nerkowate, w przekrojach nieckowate lub wanienkowate. Część archeologów uważa te obiekty za pozostałości domostw. Ostatnio na szerokim tle porównawczym analizował je Peter Šalkovský (2001: 34-55, 81), wydzielając wśród form wczesnośredniowiecznego budownictwa mieszkalnego Słowian dwa genetycznie ze sobą powiązane typy domostw: z owalnym nieckowatym zagłębieniem (jamą owalną, nerkowatą lub nieregularną, w profilu nieckowatą, czasem schodkowatą, o dnie w części płaskim, z zachowanymi destruktami urządzeń ogniowych) oraz z długą prostkątną jamą. Należy jednak pamiętać, iż dowody na związek owalnych jam nieckowatych z domostwami nie zawsze są przekonujące i nie można wykluczyć, że mogą być do nich zaliczane relikty nie mające z budynkami nic wspólnego. Coraz częściej przyjmuje się, że są to zagłębione fragmenty budynków naziemnych. Jeśli nawet tak było, to nasuwają się następujące pytania: jaka była konstrukcja chaty na powierzchni i jaką funkcję pełniła w niej partia zagłębiona w podłoże? Niektórzy badacze uważają, że nad jamą wzniesiona była konstrukcja zrębowa, inni przypuszczają, że konstrukcja szałasowa bądź też, że ściany budynków naziemnych mogły być wykonane z plecionki (DULINICZ 2001: 121-139; KOBYLIŃSKI 1988: 110-112; CHUDZIAK 1996: 111; ŠALKOVSKÝ 2001: 34-56, 81). Inni jeszcze wykluczają całkowicie związek owalnych jam z domostwami (DONAT 1980: 48-53).

Wielkość owalnych jam jest znacznie zróżnicowana. Jamy o mniejszych rozmiarach kwalifikuje się do obiektów o przeznaczeniu gospodarczym, a dużym przypisuje się m.in. funkcje właściwych domów. Trudno uzasadnić, że część zagłębiona była paleniskiem – jakby chciała część badaczy – zwłaszcza wtedy, gdy warstwa z węglami drzewnymi i przepalonymi okruchami skalnymi zalegała na całej powierzchni, obojętnie czy zajmowała całe wypełnisko, czy leżała tylko na dnie. Brak też jednoznacznych dowodów, aby uważać wydłużone partie wziemne za resztki piwniczek (POLESKI 2004: 144).

Znaleziska z Poborszowa nie wnoszą nic, co mogłoby się przyczynić do rozwiązania któregoś z dyskusyjnych problemów dotyczących konstrukcji i przeznaczenia tej kategorii obiektów. Zdaniem M. Parczewskiego (1981: 135) być może obiekty 8, 9, 10 były budynkami mieszkalnymi częściowo zagłębionymi o naziemnej konstrukcji obejmującej większą powierzchnię. Naszym zdaniem najbardziej prawdopodobnym reliktem chaty wydaje się obiekt 3. Związek z domostwami mogą też mieć jamy 1, 8, 12, zbliżone formą i usytuowaniem w stosunku do stron świata.

Na Górnym Śląsku jamy owalne *sensu lato* znane są m.in. z Dobrzenia Małego stan. 8 (TOMCZAK 1979, plan stanowiska – cf. obiekty: 625, 626, 628, 632), Kościelisk stan. 3 (HUFNAGEL 1940: 85, 90, 94-97, 101; TRUDZIK 1959; fig. 2), Lubomi stan. 1 (JAKIMOWICZ 1935: 32-35; 1938: 46-48), Łanów stan. 16 (FOLTYN, FOLTYN *w druku*), Nędzy stan. 7 (GLANC-KWAŚNY, TOMCZAK 2000: 209-212), Syryni stan. 1 (KOSTRZEWSKI 1939: 9, 27-29, 37, 38), Warłowa stan. 7 (WOWRA 1970: 31-51, 62, 63, plan między s. 60 i 61), Chotěbuza-Podobory (KOUŘIL 1994: 97-98sq.) (dalsze przykłady cf. PARCZEWSKI 1981: 135-137; FOLTYN 1998: 41, 42). Dotychczasowe odkrycia wskazują, że obiekty tego typu i o kształcie do nich zbliżonym spotyka się najliczniej na osadach z okresu od 2. połowy VII do połowy X wieku.

Pozostałe jamy z Poborszowa (obiekty 2, 4, 5, 7, 9, 10) różnią się rozmiarami i kształtem. Podobne odsłania się często na osadach wczesnośredniowiecznych. Ich zawartość, niestety, bardzo rzadko umożliwia ustalenie funkcji. Są to zapewne pozostałości, bliżej nie dającej się rozpoznać, działalności gospodarczej.

Naczynia gliniane

Zbiór wczesnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej, wraz ze znaleziskami opublikowanymi przez M. Parczewskiego (1980: 56-61, fig. 5, 6, 7a-b, d), liczy 485 fragmentów. Analiza obejmuje 433 ułamki pochodzące z obiektów 1-5, 9-12 i z warstwy ornej[4].

Rozpatrywany materiał wykazuje różny stopień rozdrobnienia. Zawiera fragmenty górnych części naczyń, przydenne, den oraz brzuśców (**Fig. 6-8, 9a-j, l-n, 10a-l, m-p, 11-13, 14a-g, i-k, 15a-u**). Stan zachowania nie pozwala na rekonstrukcję całych form. Odtworzono jedynie partie górne 17 naczyń oraz części dolne 13 okazów.

[4] Za konsultację i uwagi na temat analizowanej ceramiki naczyniowej z Poborszowa autorzy składają podziękowania profesorowi dr. hab. Michałowi Parczewskiemu.

Ułamki przybrzeżne (58) odkryto w każdym obiekcie oraz w warstwie ornej. Wszystkie mają brzeg wychylony na zewnątrz. Krawędzie wylewów należą do prostych i słabo rozwiniętych. W pierwszym przypadku bywają zaokrąglone lub ukośnie ścięte (**Fig. 16A**), w drugim – ukośnie ścięte rozszerzone ku dołowi, lekko profilowane na stronę dolną i górną oraz pogrubione (**Fig. 16B**). Niektóre brzegi proste mają pogrubione szyjki (**Fig. 7b, 11c, 16A**). Na powierzchniach wylewów i szyjek występują ślady słabszego (cf. **Fig. 6b-d, 7b, 9a, 12c, 14d**) lub silniejszego obtaczania, włącznie z formującym (cf. **Fig. 8a, 12d, 14a**). Faktura przeważnie równej powierzchni ścianek jest zwykle wygładzona, ewentualnie delikatnie szorstka, rzadko gruzełkowata (cf. **Fig 7k, 9e-f**). Wewnątrz, poniżej partii obtoczonej, zachowały się ślady wielokierunkowego wyrównywania, a nawet ugniatania. Średnice wylewów zrekonstruowanych części górnych wahają się od 10 do 23,7 cm; przeważają wielkości od 10 do 14 cm (**Fig. 17A**). Znajdujące się mniej więcej 1,5-2 cm niżej największe przewężenie szyjki liczy o 1-1,5 cm mniej. Stosunek średnicy największej wydętości brzuśca do średnicy wylewu oscyluje między 1,12 i 1,33 (**Fig. 6d, 7a, 9a, 14d**), natomiast stosunek wysokości między największą wydętością brzuśca a wylewem do średnicy wylewu wykazuje wartości od 0,32 do 0,51. Fragmenty te należą do naczyń o esowatym profilu – garnków, w odosobnionym przypadku być może głębokiej misy (**Fig. 9a**).

Przydenne części naczyń (57 fragmentów) zalegały we wszystkich obiektach z wyjątkiem jamy 4 oraz w warstwie ornej. Zwraca uwagę ich stosunkowo wysoka liczba w obiekcie 2 (21 ułamków) oraz obecność całych podstaw w obiektach 9 i 11. Zachowane okazy mają ścianki proste (**Fig. 7d, 8h, l, m, 9n, 10o, p, 12h, 13a, f, 14i**). Tylko z jednej jamy wydobyto podstawę z lekko zaznaczoną stopką (**Fig. 6e**). Ścianki boczne bywają od den cieńsze (**Fig. 6e, 7d, 8l, 10p**) lub grubsze (**Fig. 8h, m, 12h**). Dna mają na ogół płaską powierzchnię dolną. Obok nich, ale rzadziej, występują dna lekko wklęsłe (**Fig. 9ł, 13f**). Jedno z den lekko wklęsłych otacza pierścień (**Fig. 9ł**). Na kilku dnach widać koliste odciski osi koła garncarskiego (**Fig. 7d, 9l-m, 10p, 12h, 13a, f**). Odciski wklęsłe liczą od 1,7 do 2,8 cm średnicy. Niektóre z nich umieszczone są acentrycznie (**Fig. 7d, 13a, f**). W wybranych odciskach dostrzega się ciągi rotacyjne (**Fig. 13a, f**). Jeden z negatywów ma postać gładkiej kolistej płaszczyzny obwiedzionej płytkim żłobkiem (**Fig. 12h**). Odnotowano także odcisk wypukły o średnicy 1,8 cm (**Fig. 9ł**). Na szczególną uwagę zasługuje dno z fragmentem wypukłego znaku przypominającego literę „L" (**Fig. 8l**). Niewykluczone, że może chodzić o fragment znaku w kształcie czworoboku. Pod względem technologicznym i stylistycznym dno to niczym się nie różni od okazów z odciskami osi koła garncarskiego. Ścianki boczne i dna mają na ogół powierzchnię dość równą, wygładzoną lub delikatnie szorstką. Trafiają się okazy o ściankach nierównych (cf. **Fig. 13f, 14i**). Widoczne są ślady ugniatania i wyrównywania. Co więcej, zachowały się sfałdowania ścianek i ślady rozgniatania wałków. Na dnach wielokrotnie zaobserwowano podsypkę różnoziarnistego piasku oraz żwiru (**Fig. 7d, ł, 8l, m, 9l, n, 10o, 12h, 13a, f, g, 14j, k**). Ponadto zauważono ślady podważania (**Fig. 8l**). Średnice den wahają się od 7 do 12,4 cm. Nieco ponad połowę stanowią dna o średnicy 7-8,2 cm (**Fig. 17B**).

Fragmenty brzuśców (318) zebrano ze wszystkich jam i warstwy ornej. W większej liczbie (około 40-50 ułamków) natrafiono na nie w obiektach 2, 3 i 4 oraz w warstwie ornej.

Grubości ścianek omawianego zbioru ceramiki naczyniowej oscylują najczęściej w przedziale od 0,7 do 1 cm. W przypadku większych części ścianki stają się cieńsze w partii środkowej naczynia (w obrębie brzuśca). Dużo rzadziej pojawiają się ułamki o grubości w granicach 0,5-0,6 cm i 1,1-1,4 cm. Ułamki pierwszego rodzaju znaleziono w jamach 1-4, 9, 12 i w warstwie ornej (cf. **Fig. 6h, 9d**), drugiego w obiektach 2-5, 10-12 oraz w warstwie ornej (cf. **Fig. 8b, 12d, 13b**).

Prawie jedną czwartą zbioru zdobi ornament. Zdobionych jest 50% fragmentów górnych części naczyń, 23% ułamków brzuśców oraz 3% fragmentów przydennych. W większości ornament obejmuje brzusiec, w pojedynczych przypadkach sięga szyjki (**Fig. 7b, 8e**) i partii przydennej (**Fig. 10o, 12h**). Dominuje ryty ornament grzebykowy wykonany narzędziami o różnej liczbie zębów (od 2 do 6). Rzadziej pojawia się ornament nakłuwany oraz ryty rylcowy. Zastosowane wątki zdobnicze sprowadzają się do linii prostej, linii falistej/zygzakowatej i dołka. Wśród motywów ornamentacyjnych zdaje się panować poziome pasmo wielokrotnych żłobków prostych i falistych o przebiegu ciągłym (cf. **Fig. 9e, 11n, 12a, b, f, i, 14a**). Na uwagę zasługują odcinkowe wiązki żłobków poziomych (**Fig. 9a**), pionowe pasma żłobków prostych (cf. **Fig. 7h, g, 11i, p, 15h**) i falistych (**Fig. 9d**) oraz pasma żłobków ukośnych krzyżujących się (**Fig. 6d, 9i**), jak również ustawionych do siebie pod kątem – krokwiasto (**Fig. 6f, g**). Znane są też szeregi pionowych nakłuć i płytkich kolistych odcisków (dołeczków) (**Fig. 10e, f, 11k, 12j, k-l**). Sporadycznie pojawia się żłobek prosty lub falisty wykonany rylcem (**Fig. 7l, 11o, 15p**). Na większych fragmentach mamy do czynienia ze strefowymi kompozycjami liniowymi i liniowo-szeregowymi. Strefowe kompozycje liniowe składają się z pasm żłobków falistych i prostych (**Fig. 6c, 12b, 14a**). Liniowo-szeregowe kompozycje strefowe tworzone są przez dwa pasma żłobków prostych ograniczających od dołu i od góry szeregi wielokrotnych żłobków pionowych i ukośnych (**Fig. 6a**) lub łukowatych (**Fig. 11a, 12a[?]**), a także pionowych nakłuć (**Fig. 13b**) lub płytkich dołków (**Fig. 7a**). Jednostkowe jest zdobienie w formie pasma poziomych żłobków ciągłych, poniżej których znajdują się pasmo krótkich poziomych żłobków potrójnych oraz pasmo żłobków pionowych (**Fig. 9a**). Zwraca uwagę, iż w partiach przydennych

pojawia się jedynie ornament żłobków pionowych (**Fig. 10o, 12h**).

Ornament wyróżnia się pewną niestarannością wykonania. Wyjątek stanowi fragment górnej części naczynia z jamy 12 (**Fig. 14a**), odznaczający się ponadto obecnością śladów silniejszego formującego obtaczania.

Tworzywo ceramiczne zawiera domieszkę mineralną w postaci piasku oraz tłucznia skalnego wielkości najczęściej do 3 mm, rzadziej większego (do 4 mm) lub mniejszego (do 2 mm). Pewna część ułamków, pochodząca z obiektów 2, 4, 5, 9, 10 i 12 oraz z warstwy ornej, wykazuje dodatkowo obecność szamotu (**Fig. 9a, e, f, 12b**). Niewielki procent ceramiki, odkryty w jamach 1, 2, 4, 5, 10, 12, odznacza się przewagą piasku przy małym udziale tłucznia (cf. **Fig. 12d, 14a**). Dość często spotyka się blaszki lub drobiny łyszczyku. Masa ceramiczna charakteryzuje się zróżnicowanym stopniem wymieszania.

Naczynia zostały wypalone w atmosferze redukcyjnej i utleniającej. Wypał ogólnie można określić jako dobry. Ceramika w znakomitej większości jest twarda. Powierzchnia naczyń ma barwę brązową w różnych odcieniach, ceglastą, szarawą, czarną. Jednocześnie na powierzchni zaznaczają się liczne przebarwienia. Przełamy należą do jedno-, dwu- i trójbarwnych. Część środkowa przełamów trójbarwnych bywa najczęściej czarna.

Reasumując, naczynia z Poborszowa reprezentują różnej wielkości (przeważnie średniej) średnościenne garnki o esowatym profilu, niezdobione oraz zdobione najczęściej pasowymi i pasowo-szeregowymi kompozycjami grzebykowymi. Ich górne części mają wychylony na zewnątrz, prosty albo lekko profilowany brzeg. Szyjki są słabo wydzielone lub zredukowane do postaci przewężenia, partie przydenne proste, a dna na ogół płaskie. Naczynia wykonane techniką ugniatania z wałeczków zostały częściowo obtoczone. Rotację koła garncarskiego wykorzystano do wyrównywania i wygładzania, w wielu przypadkach także do formowania brzegów i przy zdobieniu. Lepiono na kole o płaskiej [i nieco wypukłej (?)] tarczy, z wykorzystaniem podsypki mineralnej. Masa ceramiczna zawierała domieszkę mineralną, z reguły piasek i tłuczeń skalny wielkości do 3-4 mm, sporadycznie także szamot.

Pod względem stylistycznym i technologicznym naczynia z Poborszowa znajdują wiele analogii na Górnym Śląsku. Najbliższych terytorialnie odpowiedników dostarczyły materiały z grodziska w Komornie (PARCZEWSKI 1976; fig. 4, 5) oraz z osady otwartej w Ścigowie stan. 9 (BYKOWSKI 1985; fig. 4j-l). Z terenów położonych bardziej na północ zbliżone formy pochodzą z Ligoty Prószkowskiej stan. 2 i 3, Kotórza Wielkiego stan. 6, Stroszowic stan. 1 (KAŹMIERCZYK, MACEWICZ, WUSZKAN 1977; fig. 181, 227, 228, 430, 431) i Warłowa stan. 7 (WOWRA 1970: 59-60, fig. 6, 11, 21) oraz z grodziska w Zawadzie, obecnie w Lędzinach (GEDIGA, LODOWSKI 1972; fig. 5). Stanowiska te datowane są szeroko w ramach starszych odcinków wczesnego średniowiecza. Jedynie grodzisko z Lędzin ma bardziej uściśloną chronologię – odnoszone jest do schyłku wieku IX i początków wieku X. Nawiązania do poborszowskiej ceramiki wykazują nadto naczynia odkryte na cmentarzysku ciałopalnym z VII-VIII wieku w Izbicku (PAZDA 1983: 130-133, fig. 32) oraz na osadzie w Syryni stan. 1, przede wszystkim w jamie VI z 2. połowy VIII wieku (KOSTRZEWSKI 1939: 31-34, fig. 23-25). Wiele zbieżności dostrzega się w ceramice z grodziska w Chotěbuzu-Podoborze, z fazy datowanej na okres od połowy VIII do początków X wieku (KOUŘIL 1994: 102-139).

Ponadto naczynia z Poborszowa znajdują analogie wśród najstarszej ceramiki ze Stradowa o chronologii przypadającej na wiek IX (MAJ, ZOLL-ADAMIKOWA 1992: 289, fig. 9-11).

Osobnego, szerszego omówienia wymaga podobieństwo ceramiki poborszowskiej do materiałów z Płaskowyżu Głubczyckiego (PARCZEWSKI 1982; cf. tabl. III: 1-13, 16, tabl. XXI-XXIV). Odpowiada ona pod wieloma względami tamtejszej wczesnośredniowiecznej ceramice I fazy rozwojowej. Przemawiają za tym charakter ornamentyki (rozbudowane motywy, elementy pionowe, niedbałość wykonania), brzegi proste z pogrubioną szyjką, obecność szamotu i stosunkowo grubych ziaren tłucznia skalnego w masie garncarskiej, gruzełkowata faktura powierzchni niektórych fragmentów, ślady stosowania dość słabego obtaczania przykrawędnego (PARCZEWSKI 1982: 56-61). Faza I rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki na Płaskowyżu Głubczyckim datowana jest na okres od wieku VII (raczej połowy) po 2. połowę wieku IX, z tym zastrzeżeniem, że [...] *część późnych zespołów o charakterze nawiązującym do fazy I może wkraczać w głąb 1 poł. X w.* [...] (PARCZEWSKI 1982: 62, 94). Częściowe obtaczanie z tendencją do silnie formującego oraz dna z odciskami osi koła garncarskiego pozostają charakterystyczne także dla czasów późniejszych, po schyłek X wieku. Do progresywnych w ceramice poborszowskiej elementów zaliczyć wypada brzegi lekko profilowane, średnią grubość ścianek bocznych oraz obecność wypukłego znaku na jednym z den. Są to cechy właściwe dla II fazy rozwojowej trwającej, jak się zakłada, od mniej więcej połowy IX wieku po schyłek wieku X (PARCZEWSKI 1982: 61, 64, 65). Należy zwrócić uwagę na fakt, iż znalezisko z Poborszowa wzbogaca nieliczny, jak dotąd, zbiór znakowanych den z obszaru Śląska datowanych na starsze odcinki wczesnego średniowiecza. Dna takie odnotowano m.in. na osadach w Mionowie (PARCZEWSKI 1982: 64), Chotěbuzu-Podoborze (KOUŘIL 1994: 137-137, fig. 71: 8-10, 12) i Gilowie (RZEŹNIK 1997; fig. 1c). Obecność znakowanych den na Śląsku rozpatruje się jako przejaw oddziaływań południowych (RZEŹNIK 1997: 129, tam dalsze uwagi i odniesienia).

Południowe nawiązania ceramika z Poborszowa wykazuje także w zakresie formy naczyń, ornamentyki

i technologii. Przypomina ceramikę tzw. typu dunajskiego wydzieloną na cmentarzyskach awaro-słowiańskiego obszaru kulturowego (EISNER 1952: 248-286, m.in. fig. 1, 2, 14, 15), zaliczaną do ceramiki środkowodunajskiej tradycji kulturowej według Jiřego Macháčka (1995; 1998; 2000). Wiele cech łączy ją z ceramiką tzw. horyzontu klučowskiego na terenie Czech, z okresu od połowy VIII do połowy IX wieku (BUBENÍK 1998: 232-257, 261-263; cf. PROFANTOVÁ 1998: 322-344). Oprócz tego jest zbliżona do środkowomorawskiej ceramiki z VIII-1. poł. IX wieku (STAŇA 1994: 265-277, fig. 2-5). W świetle przytoczonych analogii chronologia ceramiki naczyniowej z osady w Poborszowie zamyka się w szerokim przedziale od 2. połowy VII wieku po schyłek wieku X, z możliwością jej zawężenia do VIII-IX wieku.

Prażnice

Drobne fragmenty prażnic, w liczbie od 2 do 24 ułamków, wystąpiły w obiektach 2, 4, 5, 8, 10, 12 oraz w warstwie ornej. Łącznie zbiór obejmuje około 40 ułamków. Stan zachowania nie pozwala na rekonstrukcję całych form. Większe części pionowych ścianek bocznych, grubości 1,8-2,4 cm, wysokości około 8 i 4,5 cm, mają brzegi o zaokrąglonych krawędziach (**Fig. 9k, 10ł, 14h, 15w, x**; PARCZEWSKI 1980; fig. 7c). Masa ceramiczna zawiera domieszkę organiczną w postaci fragmentów łodyg i liści traw lub zbóż oraz plewek, kłosków i ziarniaków zbóż. Wśród resztek roślinnych rozpoznano pszenicę, jęczmień zwyczajny, żyto zwyczajne, proso zwyczajne, owies i włośnicę (cf. aneks). W tworzywie okazów z jamy 5 znajdowały się dodatkowo niewielkie ilości szamotu.

Prażnice, charakterystyczne dla kultury Słowian starszych faz wczesnego średniowiecza, były pojemnikami glinianymi zróżnicowanymi pod względem formy i wielkości, kruchymi i łamliwymi (MAŘÍK 1997: 2, 3, tam odniesienia do starszej literatury). Wielokrotnie sygnalizowano obecność ich fragmentów na stanowiskach archeologicznych dorzecza górnej Odry, np. w leżącym blisko Poborszowa grodzisku w Komornie, w bardziej oddalonych osadach w Choruli stan. 8, Cisku stan. 4 i 26, Naczęsławicach stan. 1. Większe ilości ułamków zebrano w Syryni stan. 1 oraz na grodzisku w Lubomi (FOLTYN 1998; tab. 5). Wyjątkowe w skali regionu pozostaje znalezisko prażnicy z czterema otworami przelotowymi do wsunięcia kijków (uchwytów umożliwiających transport) z grodziska w Chotěbuzu-Podoborze. Zabytek ten wystąpił w pierwotnym położeniu, na powierzchni wyłożonej żwirem i węglem drzewnym, ograniczonej z dwóch stron niskim kamiennym murkiem. W najbliższym sąsiedztwie zachowały się naczynia zasobowe, koncentracja ziarniaków zbóż, koła żaren obrotowych (KOUŘIL 2001: 4). Kontekst odkrycia sugeruje jego związek z przetwórstwem zbóż. W literaturze zwraca się uwagę na możliwość wykorzystywania prażnic do czyszczenia, suszenia i prażenia ziaren zbóż oraz przygotowywania potraw (BERANOVÁ 1979; 1980: 258; MAŘÍK 1997: 7, 8). Podkreśla się ich dużą rolę w gospodarstwie domowym, w tym także w czynnościach kuchennych (PATERNOGA, RZEŹNIK 2003: 33, 34).

Z braku danych przeznaczenie fragmentarycznie zachowanych prażnic z Poborszowa pozostaje bliżej nie określone. Każda z przedstawionych możliwości wydaje się prawdopodobna.

Osełki kamienne

Osełki kamienne, w różnym stopniu uszkodzone, odkryto w jamach 8, 10 i 12 (dwa egzemplarze). Mają one zarys czworoboczny lub pięcioboczny, okazy z jam 8 (PARCZEWSKI 1980; fig. 8) i 10 (**Fig. 15y**) wydłużony, zbliżony do prostokąta. Największa z nich liczy 16,2 cm długości i 6,2 cm szerokości (z jamy 8). Rozmiary pozostałych wahają się między 7,5 x 4,8 cm i 6,7 x 6,2 cm. Osełki dzielą się na dwie grupy: z płaszczyzną górną płaską (**Fig. 14ł**; PARCZEWSKI 1980; fig. 8) i z płaszczyzną górną asymetrycznie wklęsłą (**Fig. 14l, 15y**). Grubość okazów pierwszej grupy wynosi 1,1-1,2 i 0,8 cm, drugiej 0,2-1,2 cm i 0,2-2,5 cm. Wszystkie mają silnie wygładzoną płaszczyznę górną. Wygładzone lub co najmniej zagładzone są ścianki dolne oraz zachowane ścianki boczne. Na powierzchniach widoczne są delikatne, płytkie, cienkie nacięcia. Omawiane zabytki reprezentują grupę osełek płytkowatych, często występujących w górnośląskim materiale archeologicznym ze starszych faz wczesnego średniowiecza. Stanowią one narzędzia przydatne do ostrzenia i czyszczenia powierzchni stosunkowo małych przedmiotów metalowych, rogowych, drewnianych. Okaz z jamy 12 (**Fig. 14ł**), ze zgrupowaniami zagłębień pouzytkowych na powierzchniach górnej i dolnej, mógł dodatkowo służyć jako podkładka (cf. FOLTYN, JOCHEMCZYK 1994: 52-55; FOLTYN 1998: 79, 81-85, tab. 7).

Osełki z Poborszowa wykonane zostały z łupku fyllitowego barwy ciemnoszarej, o pelitowo-aleurytowej strukturze, zawierającego stosunkowo dużą ilość małych ziaren kwarcu oraz liczne blaszki biotytu. Rozpoznana skała pochodzi prawdopodobnie z okolic Głubczyc (FOLTYN, JOCHEMCZYK 1994: 57, fig. 4). Jako materiał osełkowy odznacza się korzystnymi właściwościami technicznymi i fizycznymi. Surowiec taki zidentyfikowano także w osełkach z Choruli stan. 8 i grodziska w Lubomi (FOLTYN, JOCHEMCZYK 1994: 57-59, fig. 1, tab. I).

Rozcieracz kamienny

Kamienny rozcieracz wydobyto z jamy 12. Jego wielkość (10,7 x 10,4 x 9,8 cm) i forma wynikają z kształtu wykorzystanej bryły surowca (otoczaka). Świadectwem pewnej modyfikacji naturalnego wyglądu otoczaka może być zagłębienie w górnej części narzędzia (na oparcie palców dłoni?). Taką rolę zagłębienia zdają się także potwierdzać dwie znajdujące się obok zagładzone (od dłoni?)

płaszczyzny (**Fig. 15z**). Materiał surowcowy stanowi kwarc beżowy z rejonu Głuchołazów (PTAK, RACKA 1991: 26).

Funkcja wyrobu, wbrew pozorom, nie jest do końca oczywista. Żarno z kulistym rozcieraczem stało się we wczesnośredniowiecznym przetwórstwie zbożowym przeżytkiem (BERANOVÁ 1980: 213, 214). W stanowiskach z Górnego Śląska datowanych na starsze fazy wczesnego średniowiecza rozcieracze kamienne trafiają się bardzo rzadko. Kilka egzemplarzy odkryto na grodzisku w Lubomi (FOLTYN 1998; tab. 3). Rozcieracz z Poborszowa[5] mógł być wykorzystywany jako narzędzie do obłuskiwania i rozdrabniania ziaren zbóż, kruszenia skorup owoców (np. prażonych żołędzi), ucierania korzeni i środków leczniczych (cf. FOLTYN 1998: 67-69, tab. 4; BERANOVÁ 1980: 213, 214).

Chronologia osady

W literaturze chronologia osady z Poborszowa odnoszona jest do starszych faz wczesnego średniowiecza. M. Parczewski badane przez siebie obiekty 7 (1/1971) i 8 (2/1971) datował w ramach wieków VII?, VIII-X, XI?, licząc się z ich nierównoległością czasową (PARCZEWSKI 1980: 60-63). W pracy poświęconej Płaskowyżowi Głubczyckiemu powiązał osadę z wiekami VII-X, wymienione zaś wyżej obiekty z I fazą rozwojową wczesnośredniowiecznej ceramiki z tego obszaru (PARCZEWSKI 1982: 54, 151). Do VII-IX wieku przydzielili ją J. Kaźmierczyk, K. Macewicz, S. Wuszkan (1977: 393).

Z braku innych możliwości podstawą datowania osady pozostaje zbiór fragmentów naczyń zebranych w trakcie wykopalisk. Z tej przyczyny chronologia nie może być dokładnie precyzowana. Cechy stylistyczne i techniczno-technologiczne ceramiki pozwalają osadę umieścić w przedziale czasowym od połowy wieku VII po wiek X, ze wskazaniem na stulecia VIII-IX.

Za datowaniem późnym, na IX, X(?) wiek, przemawiają: obecność naczyń o brzegach słabo profilowanych charakterystycznych na Płaskowyżu Głubczyckim dla IX-X wieku, ślady stosunkowo silnego obtaczania na niektórych fragmentach przybrzeżnych i znakowane dno (PARCZEWSKI 1982: 62-65, typ brzegu 23, 25, 34). Na nieco wcześniejszą chronologię wskazują charakter ornamentyki, obecność w masie ceramicznej szamotu oraz brzegi proste o pogrubionej szyjce (por. PARCZEWSKI 1982: 54-62, typy brzegów 5, 15, typy ornamentu 15, 16, 17, 20).

Wielkość i rozplanowanie osady

Szacowanie wielkości osady w Poborszowie uniemożliwia ograniczony zakres badań wykopaliskowych. Szczupłe środki konserwatorskie, przeznaczone na doraźną interwencję i sondażowe rozpoznanie, nie wystarczyły na wytyczenie wykopów obejmujących większą powierzchnię. Liczono na rozpoczęcie w krótkim czasie budowy drogi w tym miejscu, co pozwoliłoby przebadać resztę stanowiska. Niestety, prace wstrzymano na etapie projektowania i do dziś ich nie kontynuowano. Przypuszczenia M. Parczewskiego (1980: 64), na podstawie rozrzutu materiału zabytkowego na powierzchni, iż wielkość osady wynosiła 1-2 hektary, nie znalazły potwierdzenia w dalszych badaniach. Tak przynajmniej wynika z sondaży założonych na trasie projektowanej szosy, w sąsiedztwie wykopów archeologicznych. Ustalenie zasięgu całego stanowiska jest niemożliwe, głównie z powodu dokonanych zniszczeń.

Rozmieszczenie dotychczas zbadanych reliktów wczesnośredniowiecznej zabudowy nie daje podstaw do analizy przestrzennej. Utrudnia ją zniszczenie wschodniej części osady podczas budowy drogi przed II wojną światową. Eksploatacja piasku prowadzona w okresie powojennym doprowadziła do dalszych zniszczeń. Nie można więc wykluczyć, że większą część stanowiska zdewastowano. Zachował się jedynie jego zachodni fragment usytuowany na południe i zachód od odcinka wyeksplorowanego na początku lat siedemdziesiątych. M. Parczewski pisał: [...] *W Poborszowie zaobserwowano szeregowy układ jedenastu jam osadowych, które ciągnęły się stosunkowo wąskim pasmem dług. kilkudziesięciu metrów, w niezbyt regularnym porządku, mniej więcej wzdłuż krawędzi terasy nadzalewowej* [...] (PARCZEWSKI 1981: 137). Również Zbigniew Kobyliński (1988: 127) na podstawie opublikowanego planu uważa, iż na stanowisku występuje [...] *szeregowy układ jam osadniczych* [...]. *Odległości między poszczególnymi obiektami wynosiły 2-10 m, a między domniemanymi obiektami mieszkalnymi: 6-10 m.* [...] Nie wydaje się, aby z dotychczas znanego układu przestrzennego można wyciągnąć wniosek o uporządkowaniu zabudowy.

Zakończenie

Osada w Poborszowie należy do osad otwartych typu wiejskiego. Jej chronologia przypada na okres od 2. połowy VII do X wieku, ze wskazaniem na stulecia VIII-IX. Długotrwałość funkcjonowania osady trudno, niestety, ocenić.

[5] Przynależność omawianego rozcieracza do zespołu wczesnośredniowiecznego nie jest do końca pewna. Równie dobrze może on łączyć się z odkrytymi na stanowisku materiałami z neolitu lub z okresu wpływów rzymskich.

Osadę charakteryzowała dogodna lokalizacja. Położona była w dolinie rzecznej na granicy równin terasy plejstoceńskiej i teras holoceńskich, w obszarze o różnej pokrywie glebowej – korzystnej i bardzo korzystnej pod względem rolniczym (gleby brunatne, mady rzeczne). Ponadto znajdowała się na peryferiach najcieplejszej w skali kraju dzielnicy rolniczo-klimatycznej, z roślinnością potencjalną bogatych wielogatunkowych lasów łęgowych i grądowych. Były to warunki sprzyjające działalności rolno-hodowlanej. Rozwinięta sieć hydrograficzna, z dużą rzeką, jaką jest Odra, umożliwiała mieszkańcom osady korzystanie z transportu wodnego. Jednocześnie taka sieć rzeczna ułatwiała łączność z różnymi rejonami Górnego Nadodrza, zwłaszcza z Płaskowyżem Głubczyckim.

Osada mieści się w obrębie raciborsko-kozielskiego skupiska osadniczego ze starszych faz wczesnego średniowiecza, mniej więcej pośrodku „kozielskiego" zgrupowania stanowisk archeologicznych rozciągającego się wzdłuż Odry od okolic ujścia Kłodnicy do ujścia Osobłogi, głównie w lewobrzeżnym pasie doliny (cf. PARCZEWSKI 1981: 148-149, 155, 163-165, fig. 2, 3, 21; FOLTYN 1998: 25, fig. 2, 3). Uwagę zwraca, iż w odległości około 4 km na południe od osady w Poborszowie zlokalizowane jest grodzisko w Komornie datowane na VII-IX wiek (PARCZEWSKI 1976). Uwzględniając niewielką odległość dzielącą osadę i gród oraz podobną chronologię, nie można wykluczyć istnienia między nimi powiązań typu gospodarczego lub/i osadniczego.

Odra, nad którą leżała poborszowska osada, jest jedną z większych rzek Europy Środkowej i ważniejszym szlakiem komunikacyjnym w tym regionie. W starszych fazach wczesnego średniowiecza rozległe obszary jej zlewni, ciągnące się od Bramy Morawskiej po wybrzeże Morza Bałtyckiego, należały do dwóch stref kulturowych rozwijających się w różnym rytmie i pod wpływem różnych zewnętrznych oddziaływań. Górne Nadodrze znajdowało się w strefie południowej, w zasięgu oddziaływań idących z obszarów środkowodunajskich.

Literatura:

BERANOVÁ M.
1979 *Diskuse o tzv. pražnicích*, Archeologické rozhledy, R. XXXI, p. 101-104
1980 *Zemédělstvi starých Slovanů*, Praha

BUBENÍK J.
1998 *Ein Beitrag zur Erkenntnis des Klučover Horizontes*, Památky archeologické, t. LXXXIX, p. 230-266

BYKOWSKI K.
1985 *Ścigów, gm. Strzeleczki, stanowisko G*, Opolski Informator Konserwatorski, p. 116-122

CHUDZIAK W.
1996 *Zasiedlenie strefy chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu (VII-XI wiek)*, Toruń

DONAT P.
1980 *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7.-12. Jahrhundert*, Berlin

DULINICZ M.
2001 *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej*, Warszawa

EISNER J.
1952 *Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště*, Bratislava

FOLTYN E.M.
1998 *Podstawy gospodarcze wczesnośredniowiecznej społeczności plemiennej na Górnym Śląsku*, Katowice
2000 *Materiały archeologiczne do poznania starszych wieków średnich na Górnym Śląsku*, Cieszyn

FOLTYN E.M., FOLTYN E.
w druku *Materiały – sektor południowy*, [in:] Osada wielokulturowa w Łanach Małych koło Gliwic w świetle ratowniczych badań wykopaliskowych, Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych w Warszawie

FOLTYN E.M., JOCHEMCZYK L.
1994 *Wykorzystanie surowców skalnych do produkcji osełek w starszej fazie wczesnego średniowiecza na Górnym Śląsku*, in: J. Skoczylas (ed.), Użytkowanie surowców skalnych w początkach państwa polskiego, Poznań, p. 52-62

GEDIGA B., LODOWSKI J.
1972 *Wczesnośredniowieczny gródek palisadowy w Zawadzie, pow. Opole*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 24, p. 217-227

GLANC-KWAŚNY G., TOMCZAK E.
2000 *Materiały z ratowniczych badań wykopaliskowych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Nędzy, pow. Racibórz*, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, t. 42, p. 207-216

HUFNAGEL F.
1940 *Eine Siedlung der Guttentager Kultur in Hedwigstein Kr. Rosenberg*, Altschlesien, Bd. 9, p. 84-111

INFORMATOR...
1971 *Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1970*, Warszawa, p. 193-194
1973 *Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1972*, Warszawa, p. 215

JAKIMOWICZ R.
1935 *Badania wstępne na grodzisku w Kuchelniańskim Lesie (Grabówce), w powiecie rybnickim*, in: Prace Prehistoryczne [Śląskie], nr 1: Badania prehistoryczne w województwie śląskim w roku 1933, Kraków, p. 12-36
1938 *Sprawozdanie z badań grodziska lubomskiego w roku 1935*, [in:] Prace Prehistoryczne [Śląskie], nr 3: Badania prehistoryczne w województwie śląskim w latach 1935-1936, Kraków, p. 45-61

KAŹMIERCZYK J., MACEWICZ K., WUSZKAN S.
1977 *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*, Opole

KLIMEK K.
1972 *Kotlina Raciborsko-Oświęcimska*, [in:] M. Klimaszewski (ed.), Geomorfologia Polski, t. 1: Polska Południowa – Góry i Wyżyny, Warszawa, p. 116-138

KOBYLIŃSKI Z.
1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź

KONDRACKI J.
1988 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa
1994 *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa

KOSTRZEWSKI J.
1939 *Sprawozdanie z prac prehistorycznych na Śląsku w roku 1937*, [in:] Prace Prehistoryczne [Śląskie], nr 5: Badania prehistoryczne w województwie śląskim w latach 1937-1938, Kraków, p. 7-52

KOUŘIL P.
1994 *Slovanské osídlení Českého Slezska*, Brno–Český Těšín
2001 *Archeologický výzkum hradiska v Chotěbuzi-Podoboře*, Těšínsko, r. XLIV, p. 1-5

MACEWICZ K., 1970
1970 *Sprawozdanie z ratowniczych prac wykopaliskowych w Poborszowie, pow. Koźle*, in: Terenowe Badania Archeologiczne na Opolszczyźnie. Rok 1970, Opole, p. 25

MACEWICZ K., TOMCZAK E., WUSZKAN S.
1975 *Konserwatorskie badania archeologiczne na terenie województwa opolskiego w latach 1970-1972*, Opolski Rocznik Muzealny, t. VI, p. 115-192

MACHÁČEK J.
1995 *Keramika středodunajské kulturní tradice. Příspěvek k diskusi o terminologii raného středověku*, Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University E 40, p. 61-67
1998 *Studie zur Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition*, Slovenská Archeológia, t. XLV(1997), p. 353-418
2000 *K absolutní a relativní chronologii keramiky středodunajské kulturní tradice na jižní Moravě*, Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University M 5, p. 25-55

MAJ U., ZOLL-ADAMIKOWA H.
1992 *W kwestii chronologii wczesnośredniowiecznego grodziska w Stradowie*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 44, p. 273-296

MAŘIK J.
1997 *Pánve klučovského typu*, [in:] Sklenář K. (ed.) Zprávy České archeologické společnosti – Sdružení archeologů Čech, Moravy a Slezska. Supplement, nr 32, Praha

MATUSZKIEWICZ W. (ed.)
1995 *Potencjalna roślinność naturalna Polski. Mapa przeglądowa*, Arkusz 11, 1: 300 000, Warszawa

MUSIEROWICZ A. (ed.)
1961 *Mapa gleb Polski*, Arkusz E 2 Opole, 1: 300 000, Warszawa

PARCZEWSKI M.
1976 *Badania archeologiczne w grodzisku wczesnośredniowiecznym w Komornie, pow. Koźle*, Wiadomości Arch, t. 41, p. 210-215
1980 *Badania wykopaliskowe na osadzie wczesnośredniowiecznej w Poborszowie, woj. Opole*, Silesia Antiqua, t. 22, p. 55-69
1981 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na pograniczu śląsko-morawskim. Ze studiów nad lessowym Płaskowyżem Głubczyckim*, Przegląd Arch, t. 28 (1980), p. 123-170
1982 *Płaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu*, Prace Archeologiczne, t. 31, Kraków

PATERNOGA M., RZEŹNIK P.
2003 *Funkcja wczesnośredniowiecznej tzw. prażnicy w świetle wybranych znalezisk z Dolnego Śląska*, [in:] XIII Śląskie Spotkania Archeologiczne, 22-24 maja 2003, Karłów. Streszczenia komunikatów i referatów, Wrocław, p. 33-34

PAZDA S.
1980 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Izbicku, woj. opolskie*, Studia Archeologiczne, t. XIII, p. 95-157

POLESKI J.
2004 *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*, Kraków

PROFANTOVÁ N.
1998 *Doubravčice: zu den Anfängen der frühmittelalterlichen Burgwallanlage auf Grund der Ausgrabungen von J. Kudrnáč*, Památky Archeologické, t. LXXXIX, p. 303-364

PTAK B., RACKA M.
1991 *Wyniki badań mineralogicznych i petrologicznych próbek i zabytków archeologicznych dostarczonych przez Dział Archeologii Muzeum Śląskiego* [mpis w Dziale Archeologicznym Muzeum Śląskiego w Katowicach]

RZEŹNIK P.
1997 *Elementy południowe w ceramice śląskiej z IX-X wieku*, [in:] K. Wachowski (ed.), Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, p. 127-134

STAŇA Č.
1994 *Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren*, [in:] Č. Staňa (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, Internationale Tagungen in Mikulčice Bd. 1, Brno, p. 265-286

STARKEL L. (ed.)
1980 *Przeglądowa mapa geomorfologiczna Polski*, Arkusz Kraków, 1: 500 000, Warszawa

SZCZEPANKIEWICZ S.
1972 *Nizina Śląska*, [in:] R. Galon (ed.), Geomorfologia Polski, t. 2, Niż Polski, Warszawa, p. 224-239
1983 *Zespół warunków fizyczno-geograficznych w strefie doliny Odry*, [in:] Odra i Nadodrze, Opole, p. 7-23
1984 *Fizjografia Kotliny Raciborskiej*, [in:] Odra i Nadodrze, Opole

ŠALKOVSKÝ P.
2001 *Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt*, Nitra

TOMCZAK E.
1979 *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych w Dobrzeniu Małym, woj. Opole (stanowisko B)*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 31, p. 167-193

TRUDZIK Z.
1959 *Osada z V w. n.e. w Kościeliskach, pow. Olesno Śląskie*, Archeologia Śląska, t. III, p. 69-108

UGGLA H.
1981 *Gleboznawstwo rolnicze*, Warszawa

WAGA J.
1994 *Rzeźba eoliczna na obszarze wschodniej części Niecki Kozielskiej*, Scripta Rudensia, nr 2, Rudy Wielkie

WOWRA M.
1970 *Osada wczesnośredniowieczna w Warłowie, pow. Lubliniec*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Seria Archeologiczna, z. 7, p. 29-67

EDELGARDA M. FOLTYN (*INSTYTUT HISTORII UŚ*),
EUGENIUSZ TOMCZAK, (*ŚLĄSKIE CENTRUM KULTURY*)

EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT AT POBORSZÓW, VOIV. OPOLE, SW POLAND

(SUMMARY)

Poborszów, site 8, lies in the valley of the Odra river, in a border zone between Holocene and Pleistocene terrace plain (Fig. 1, 2). The area's rich natural environment favoured farming and animal husbandry. A dense network of streams facilitated communication with other areas on the Upper Odra, particularly, the plateau of Głubczyce.

The site, a typical open settlement, lies roughly at the centre of "Kędzierzyn-Koźle concentration" of Early Medieval sites, about 4 km from the Early Medieval fortified stronghold at Komorno.

The present analysis focuses on material recovered during 1970-71 rescue excavation (Fig. 3) and does not cover finds known from the publication of M. Parczewski (1980).

The 1970-71 excavation of a 700 m^2 fragment of the settlement exposed the remains of eleven pits (Fig. 3, 4, 5), oval or sub-oval in outline, with a basin-like cross-section (no. 1, 3, 8, 9, 10, 12), or sub-circular, with a basin-like or kettle-like cross-section (no. 4, 5, 7, 11). A number of these features were interpreted tentatively as remains of huts (no. 1, 3, 8, 12); others may be associated with some sort of production activity. Due to its partial destruction the original extent and layout of the settlement cannot be determined.

The materials from Poborszów include pottery fragments, fragmented fired clay pans for roasting corn, whetstones, a stone rubber (?), and a small number of obscure stone and iron objects, lumps of daub, and animal bones.

Pottery fragments (Fig. 6-8, 9a-j, l-n, 10a-l, m-p, 11-13, 14a-g, i-k, 15a-u) largely belong to forms with a wheel-turned upper section, outsloping sides and a straight or lightly profiled rim (Fig. 16). The section of the vessel near the base was usually vertical, most bases were flat. On a number of bases were noted circular impressions left by the pottery-wheel axle – concave or convex in shape (Fig. 7d, 9l-m, 10p, 12h, 13a, f). In a unique specimen a fragment of a raised mark was observed, resembling the letter 'L', perhaps a surviving fragment of a rectangular mark (Fig. 8l). Many vessel bases retained traces of mineral dusting used to steady the vessel during pottery making. Reconstructed rim diameter range was 10.0-23.7 cm (Fig. 17A), base diameter – 7.0-12.4 cm (Fig. 17B). Vessel walls ranged between 0.7 and 1 cm thick. Decoration, seen on nearly a fourth of all pots, tended to carelessly executed and typically appeared on the vessel body. The prevailing form of ornament was comb-impressed or engraved, the preferred ornamentation pattern was one of horizontal bands of one to several straight and wavy grooves running in an unbroken line around the vessel body (eg. fig. 9e, 11n, 12a, b, f, i, 14a). Other patterns include groups of vertical grooves (Fig. 9a), and vertical zones of straight and wavy grooves (eg. fig. 7h, g, 9d, 11i, p, 15h), zones of intersecting diagonal grooves (Fig. 6d, 9i) and similar designs arranged at an angle (Fig. 6f, g), finally, rows of vertical jabbed marks or shallow circular indentations (Fig. 10e, f, 11k, 12j, k, l). On the largest potsherds are seen various zonal compositions (Fig. 6a, c, 7a, 11a, 12a, b, 13b, 14a). The clay fabric contained sandy or crushed rock temper, occasionally, also grog; granular size was mostly 3-4 mm. Firing was usually good, in a reduced or oxidised atmosphere.

Ceramics from the Early Medieval settlement at Poborszów find analogy eg in material recorded in Upper Silesia, Małopolska (Poland), also, Bohemia, Moravia and Slovakia. Chronologically they correspond broadly to a period from ca. 650 until the 10th; this dating may be narrowed further down to 8-9th c.

The condition of the roasting pans (40 fragments) is too poor for reconstructing their original form (Fig. 9k, 10ł, 14h, 15w, x; PARCZEWSKI 1980, fig. 7c). Their organic temper included fragments of grass or cereal stems and leaves, also, of flowering glumes, spikelets and caryopses of cereals (cf.: Annex).

Whetsones, distinguished into two groups: specimens with a flat upper face (Fig. 14ł; PARCZEWSKI 1980, fig. 8) and specimens with an asymmetrically concave upper face (Fig. 14l, 15y) were in phyllite slate, presumably obtained in the region of present day Głubczyce. The stone rubber is in beige quartz which may be traced to the region of the town Głuchołazy (Fig. 15z).

Dating of the Early Medieval settlement at Poborszów site 8 is problematic. Basing on stylistic and technological features of the ceramic material (the only basis for dating at hand) it is possible to date the site only very broadly to the period from the 2nd half of the 7th until the 10th century, most likely, to 8th-9th century.

(translated by Anna Kinecka)

PLANSZA 38

Fig. 1. Poborszów. Lokalizacja stanowiska 8

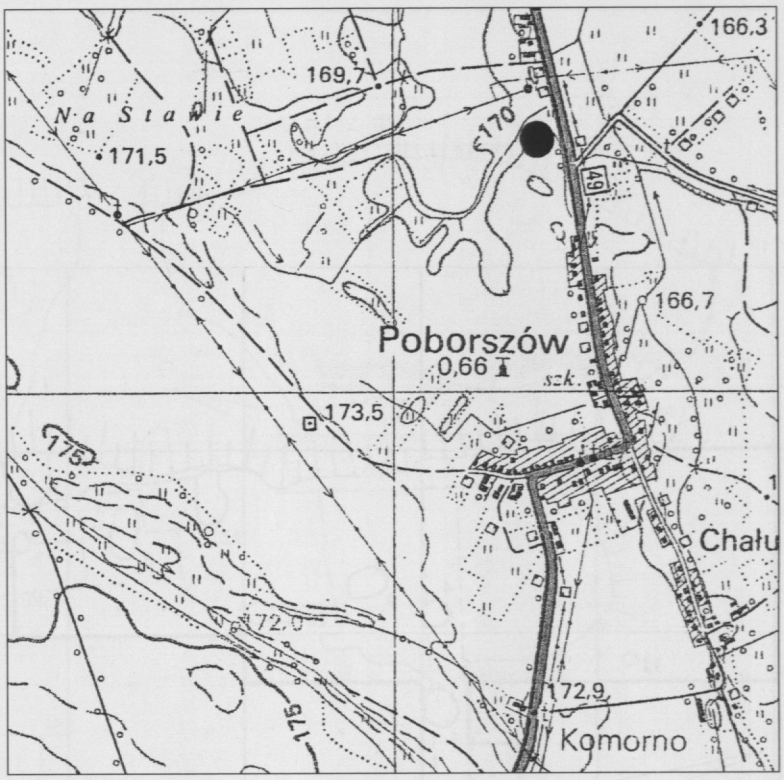

Fig. 2. Poborszów. Położenie stanowiska 8 na tle sytuacji geomorfologicznej. Legenda: a – holoceńskie terasy rzeczne (I-III), b – terasa rzeczna wiślańska (IV), c – terasa rzeczna warciańska (V), d – V poziom zasypania odrzańskiego (około 190-215 m n.p.m.), e – stoki w strefach krawędzi różnych poziomów zasypania, f – stożki napływowe, g – wydmy i formy aluwialno-eoliczne (na podst. WAGA 1994: fig. 3)

PLANSZA 39

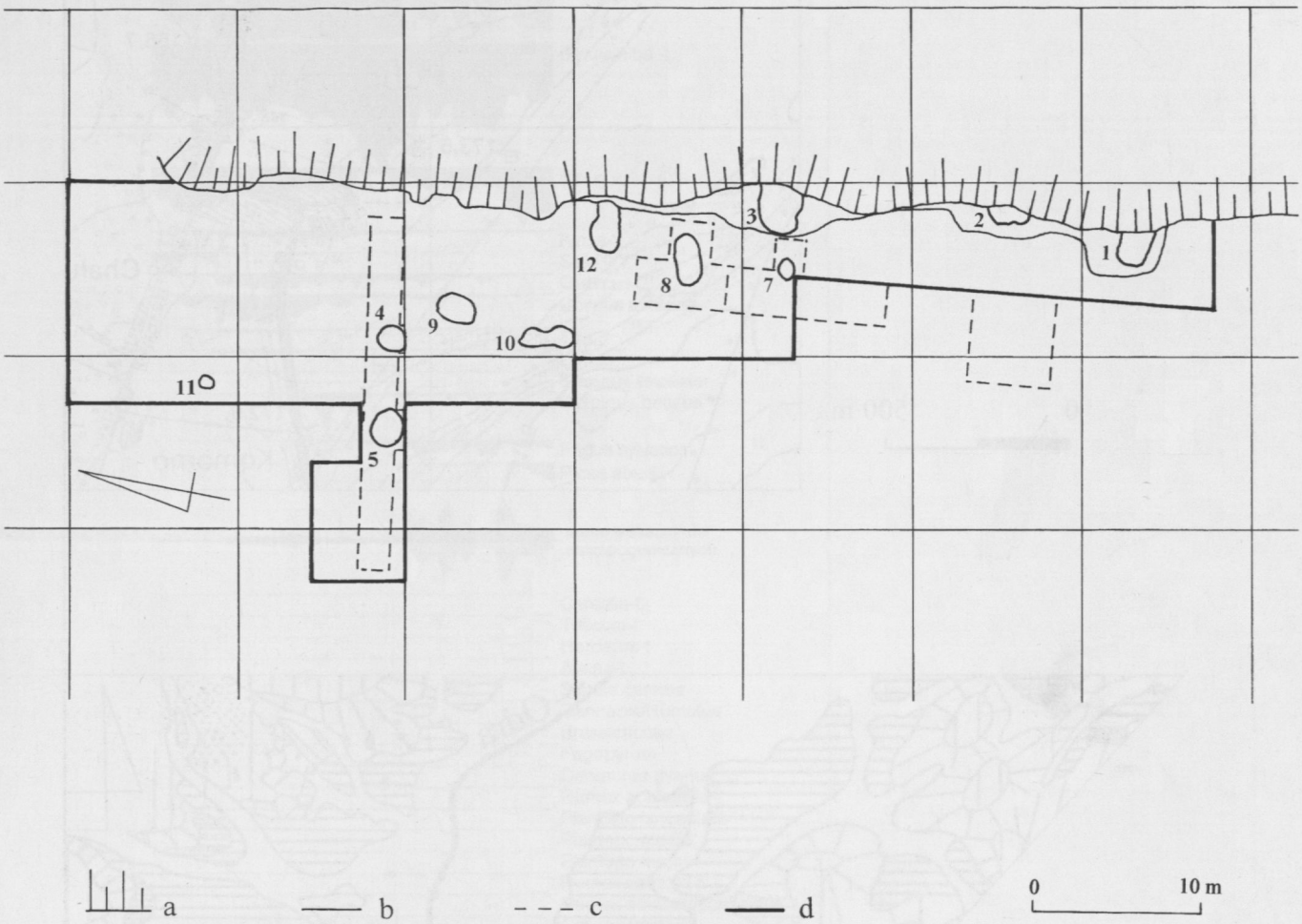

Fig. 3. Poborszów, stanowisko 8. Plan wykopów z lokalizacją obiektów wczesnośredniowiecznych. Legenda: a – krawędź wybierzyska w 1970 roku, b – granica terenu badanego w 1970 roku, c – granica wykopów z badań w 1971 roku, d – granica wykopów z badań w 1972 roku. Obiekty 7 i 8 to obiekty 1/1971 i 2/1971 wg: PARCZEWSKI 1980

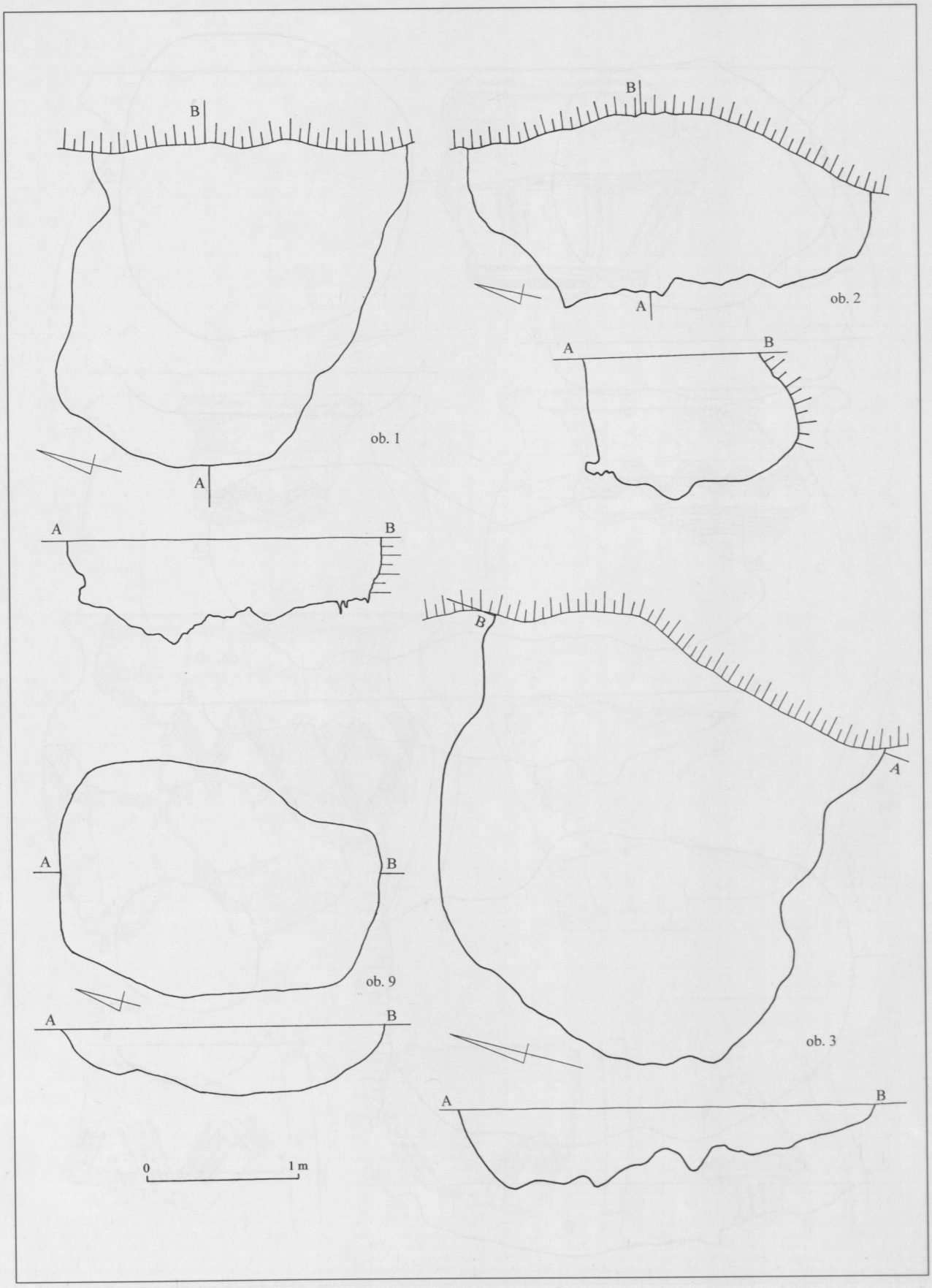

Fig. 4. Poborszów, stanowisko 8. Rzuty poziome i przekroje pionowe obiektów 1, 2, 3, 9

PLANSZA 41

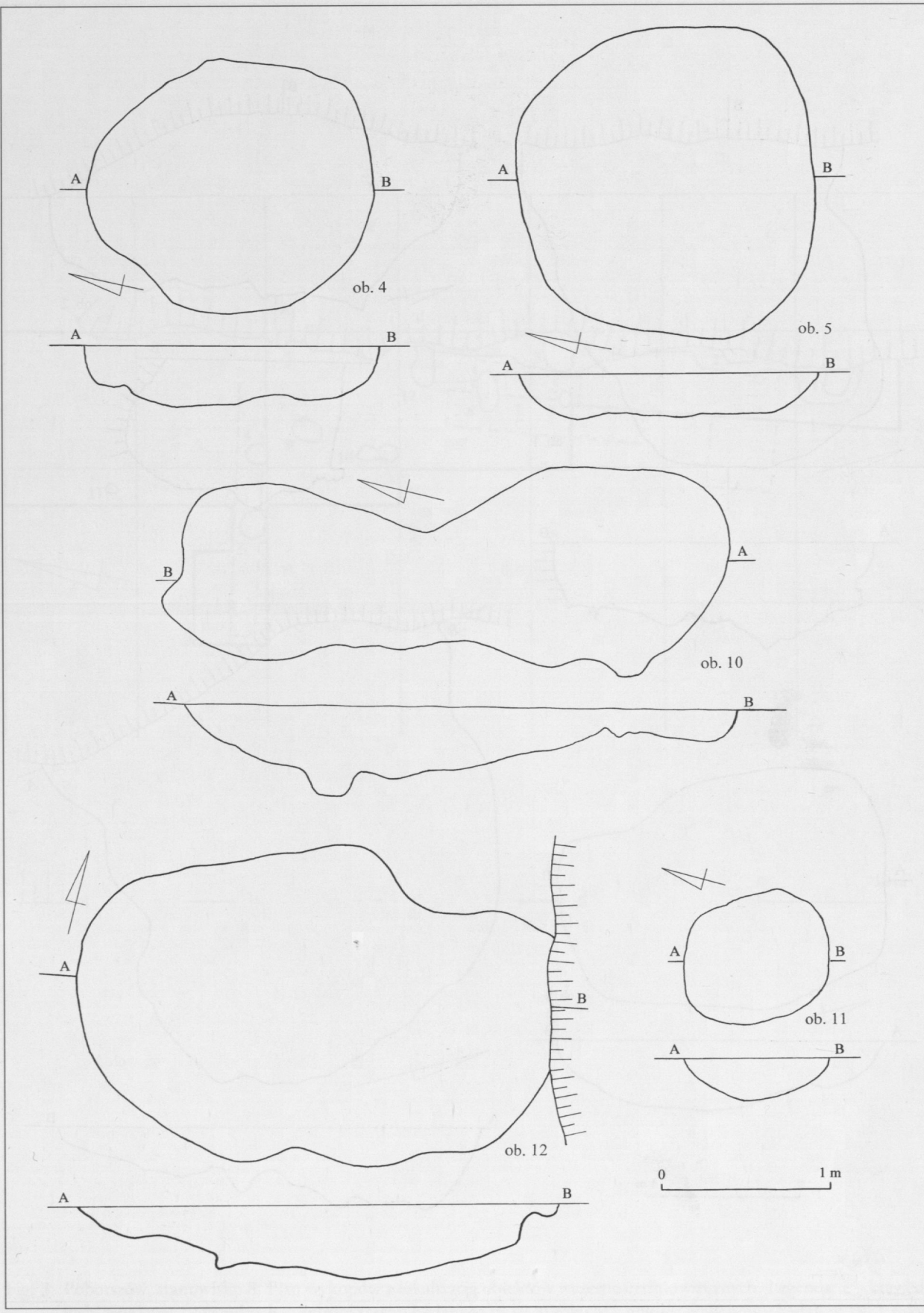

Fig. 5. Poborszów, stanowisko 8. Rzuty poziome i przekroje pionowe obiektów 4, 5, 10, 11, 12

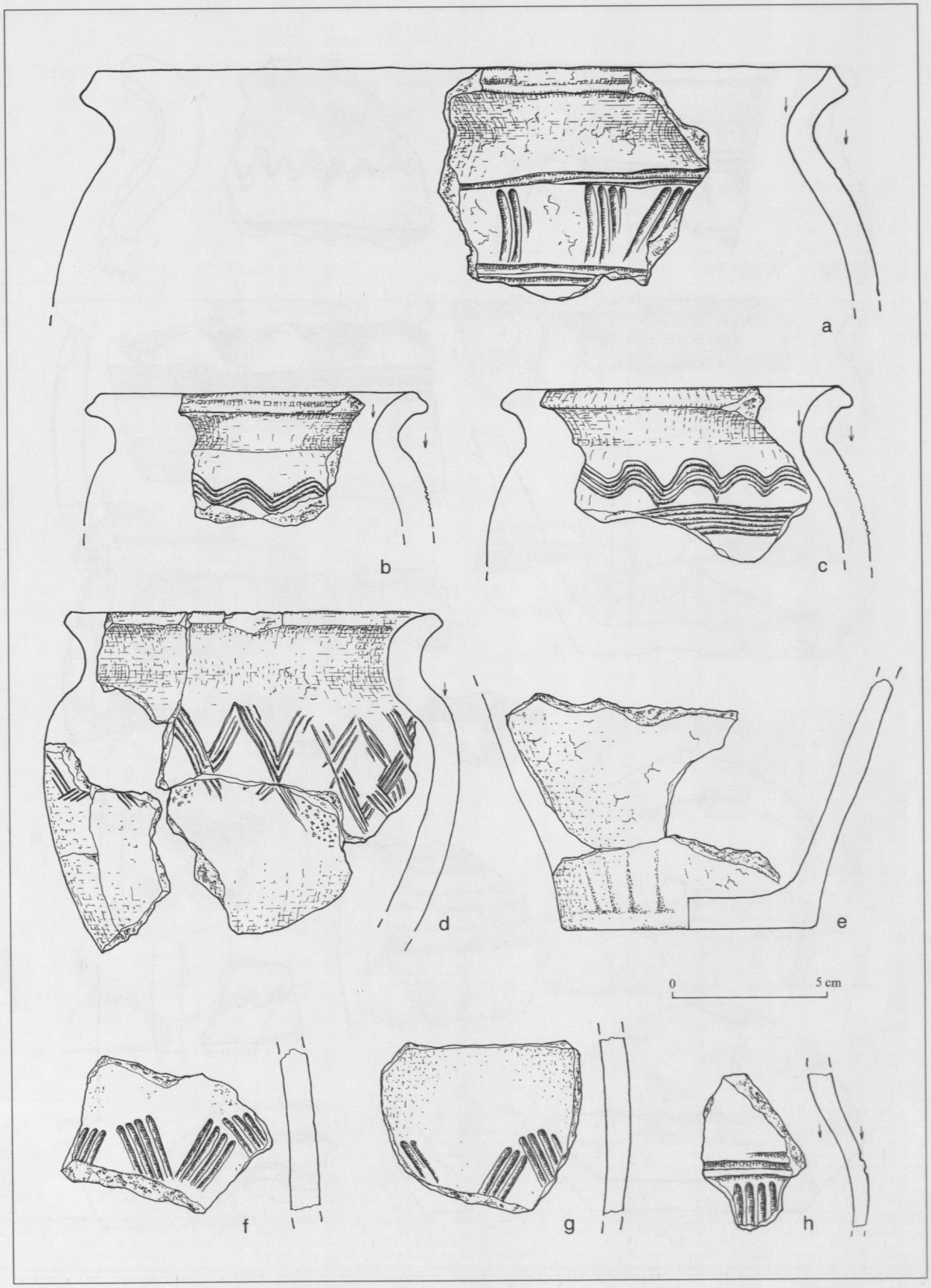

Fig. 6. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektu 1. Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 43

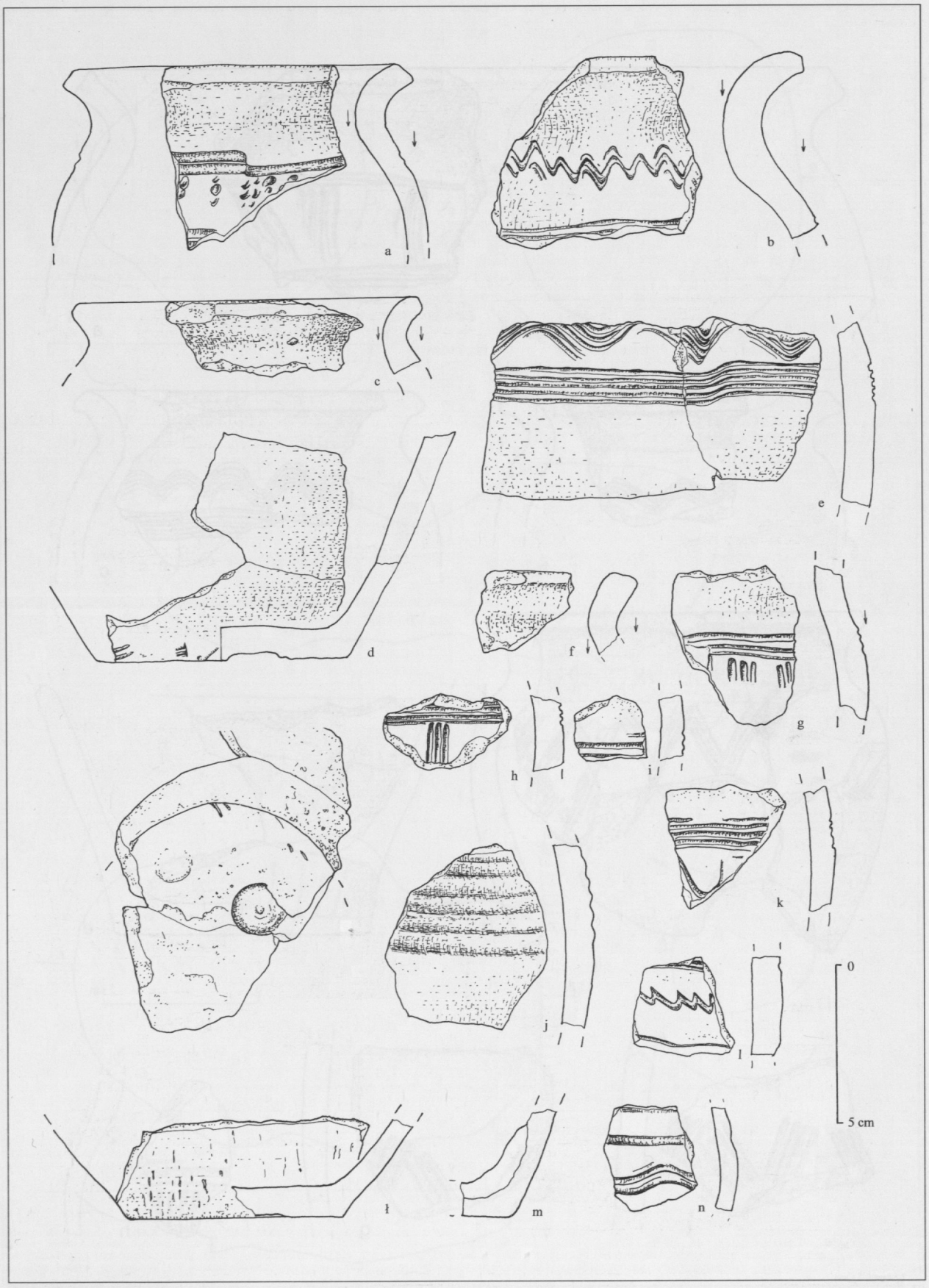

Fig. 7. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektu 2. Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 44

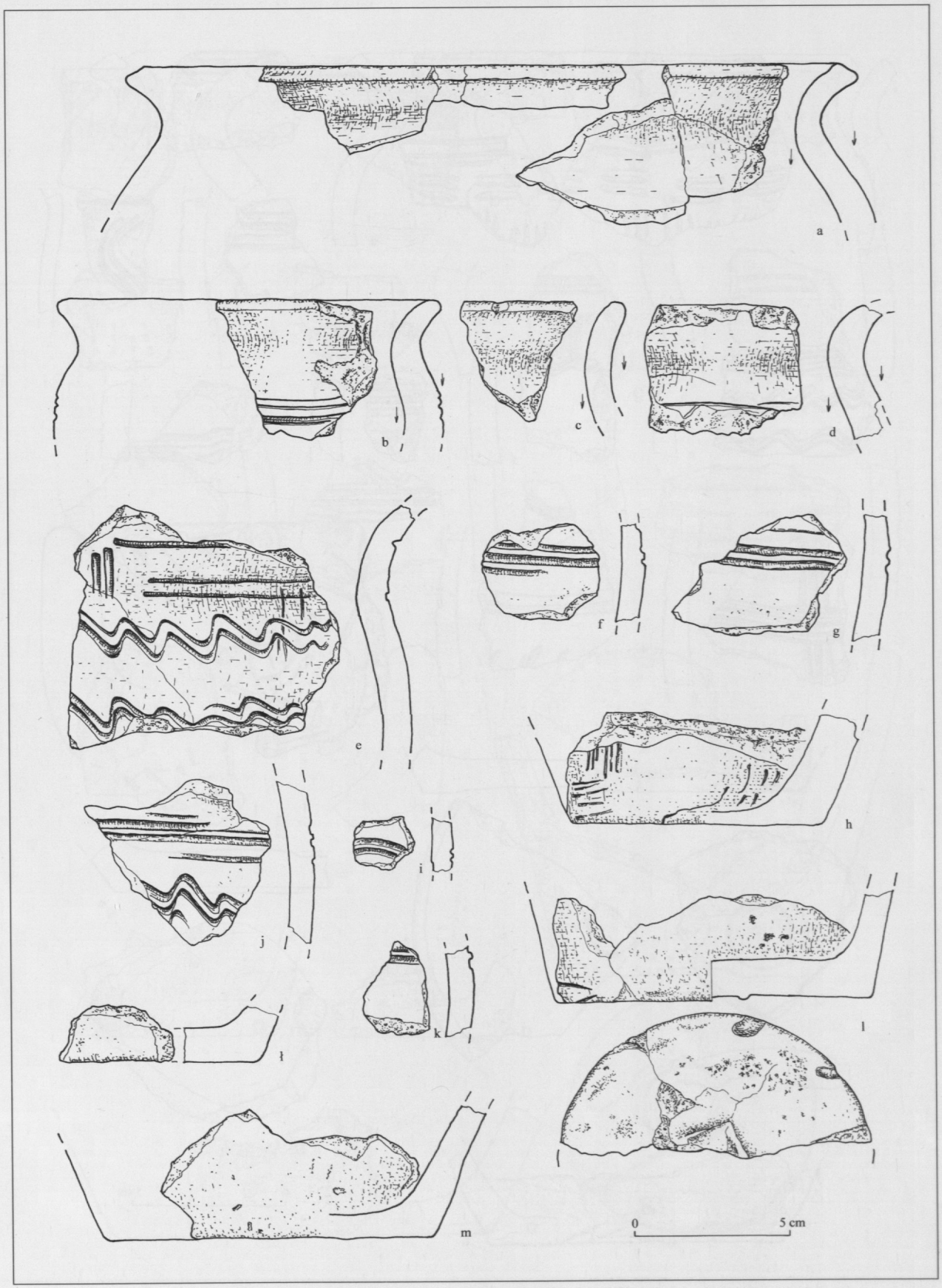

Fig. 8. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektów 2 (m) i 3 (a-ł). Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 45

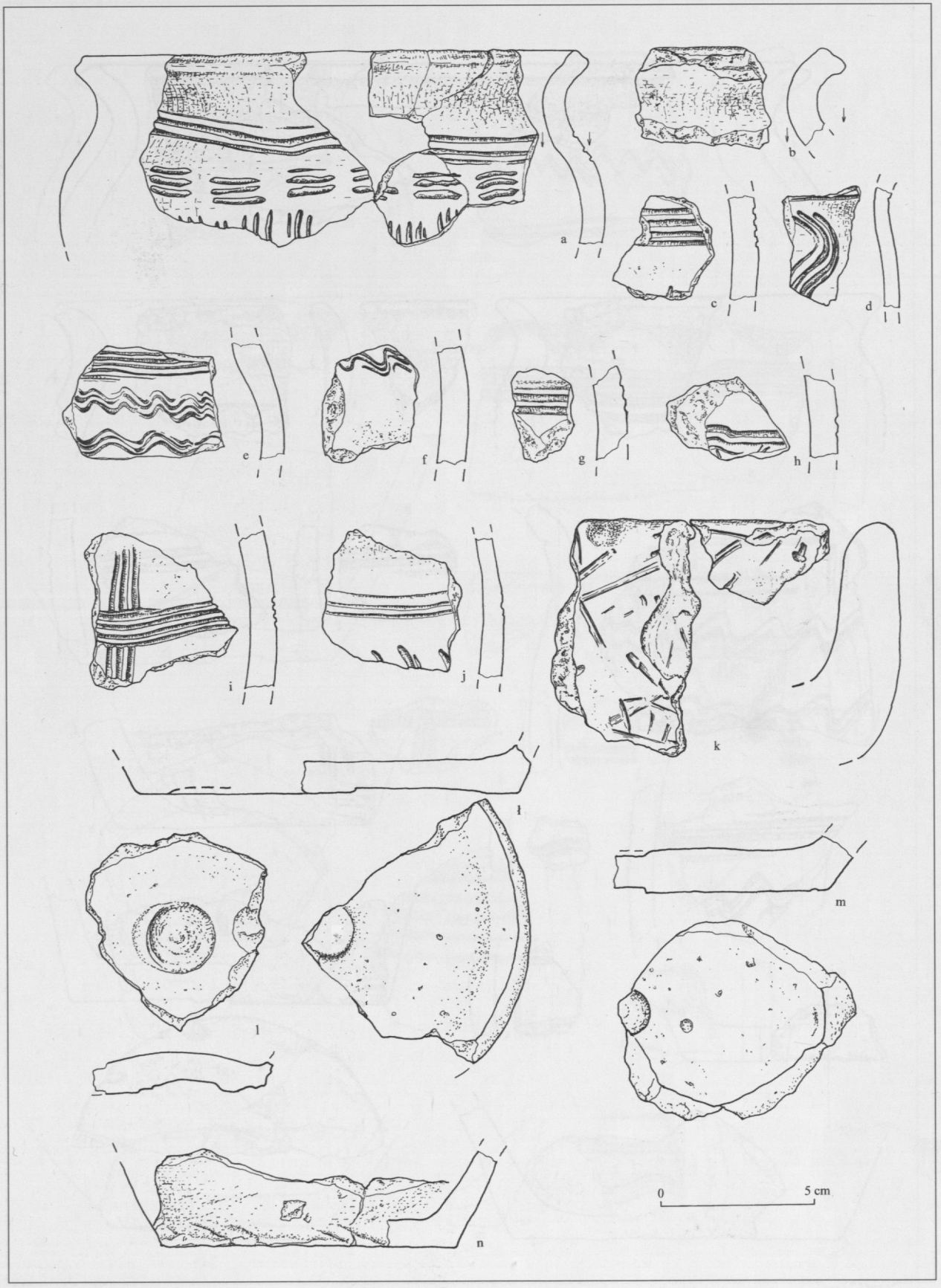

Fig. 9. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektów 2 (l-n) i 4 (a-j), fragment prażnicy z obiektu 4 (k). Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 46

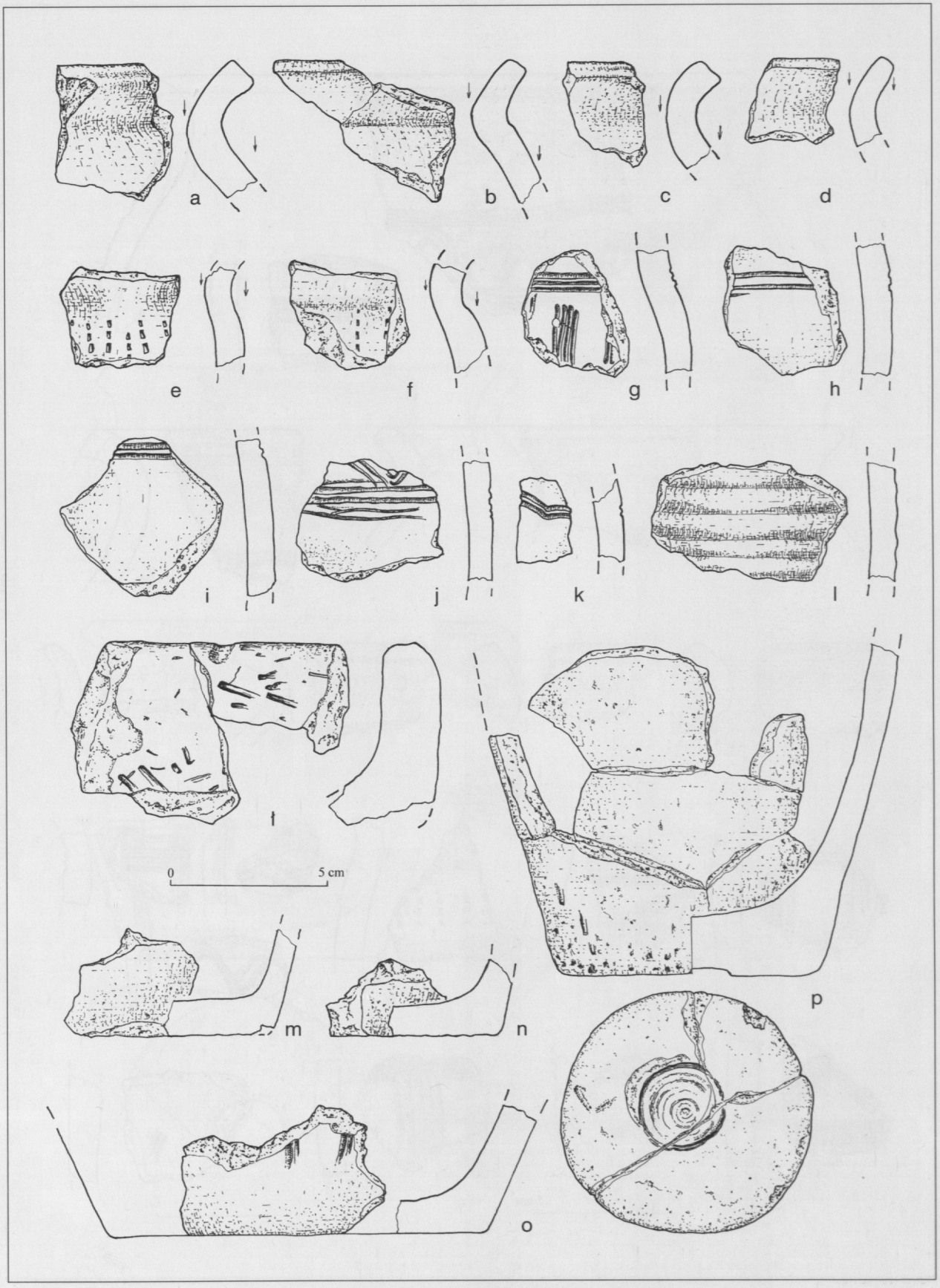

Fig. 10. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektów 5 (a-l, o), 9 (p) i 10 (m, n), fragment prażnicy z obiektu 5 (ł). Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 47

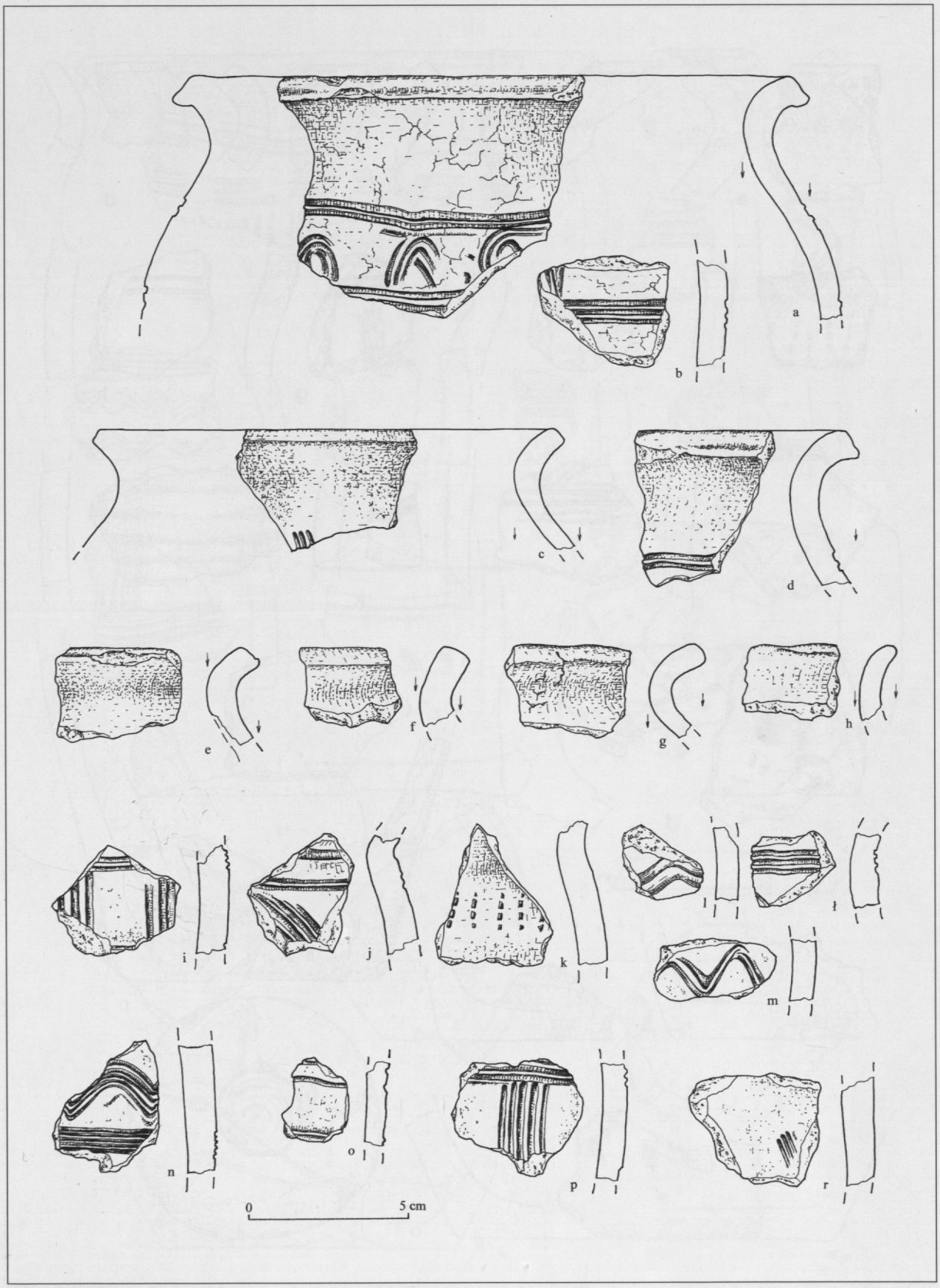

Fig. 11. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektu 9. Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 48

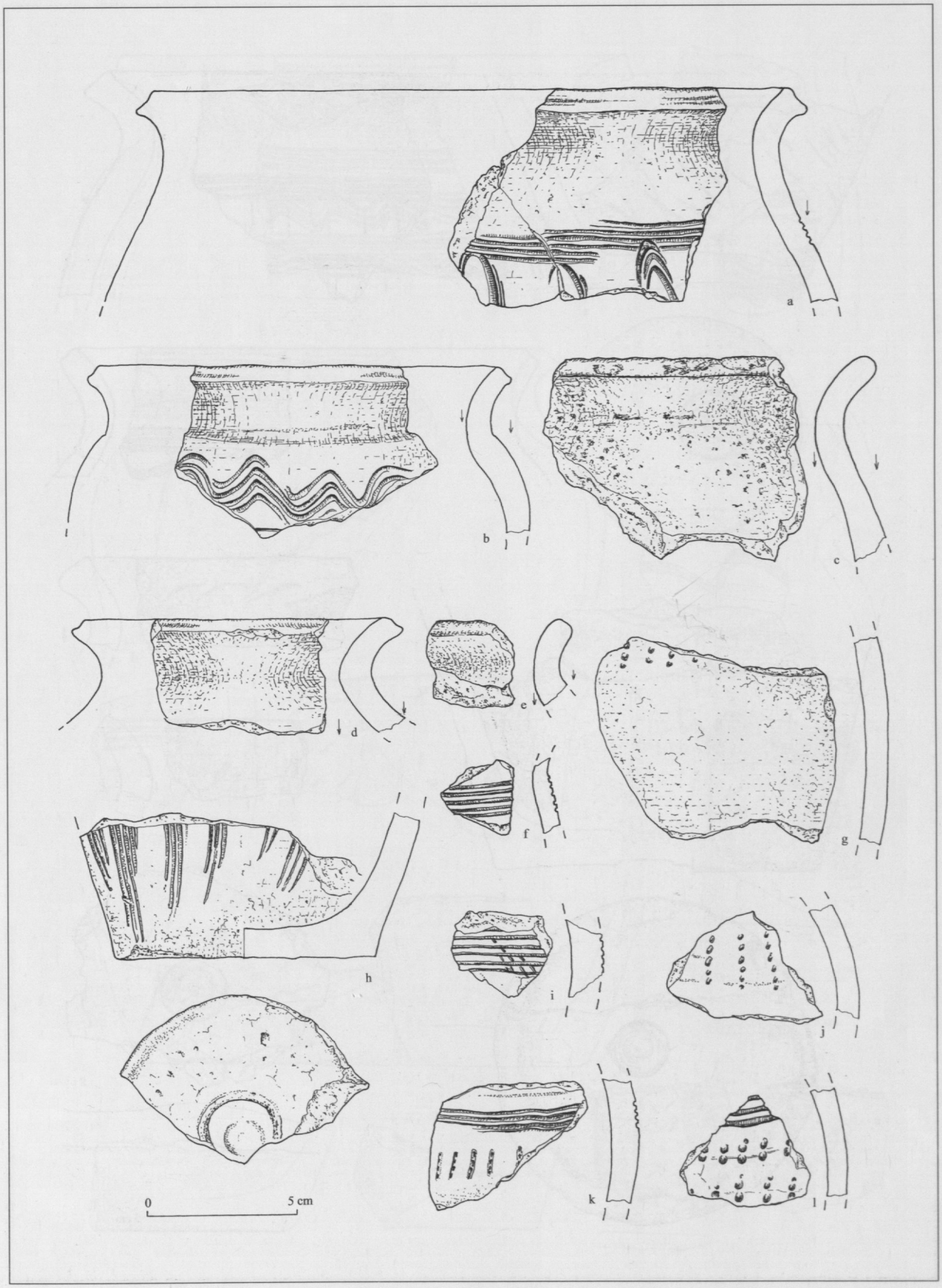

Fig. 12. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektu 10. Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 49

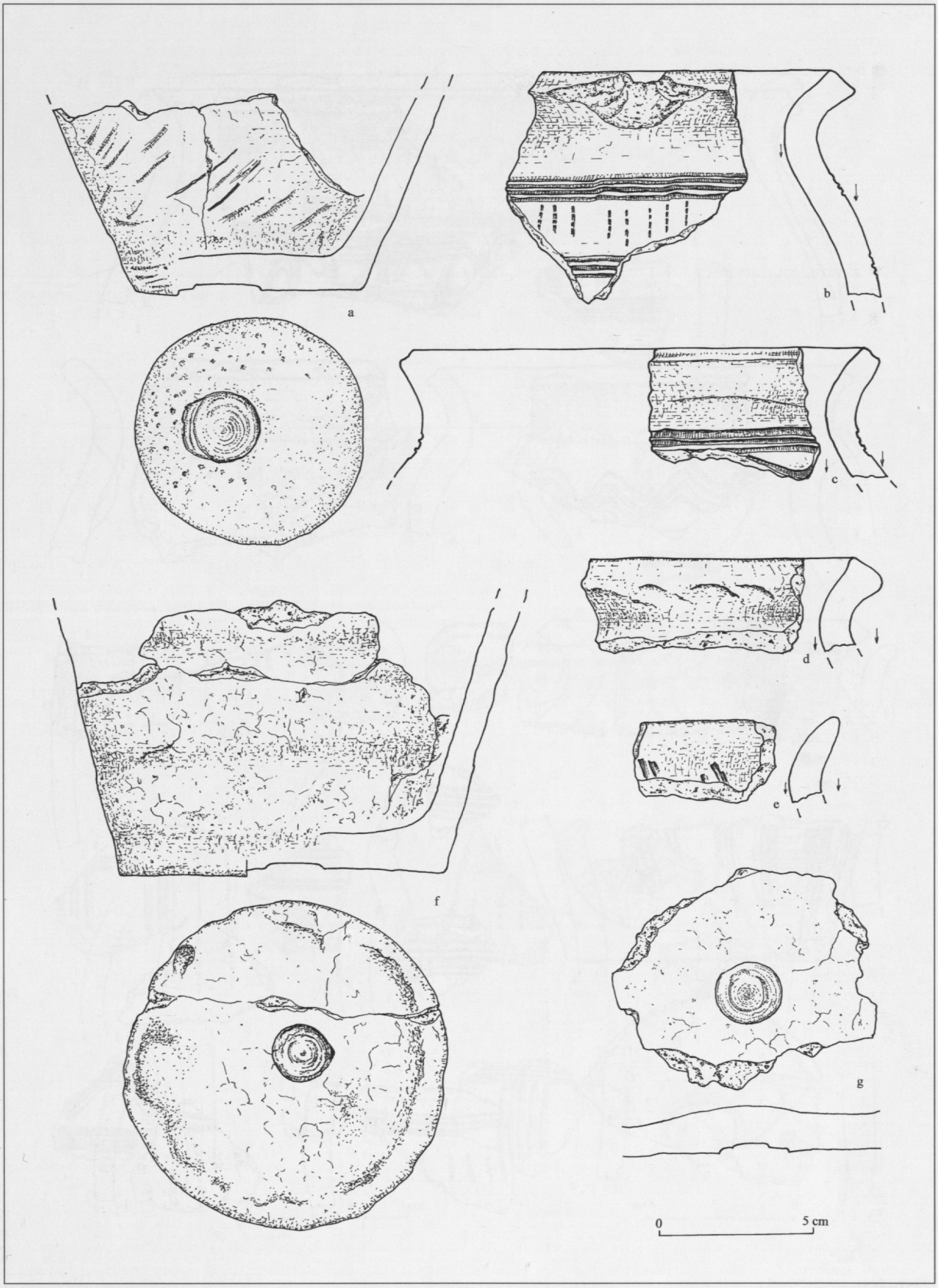

Fig. 13. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych z obiektu 11. Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 50

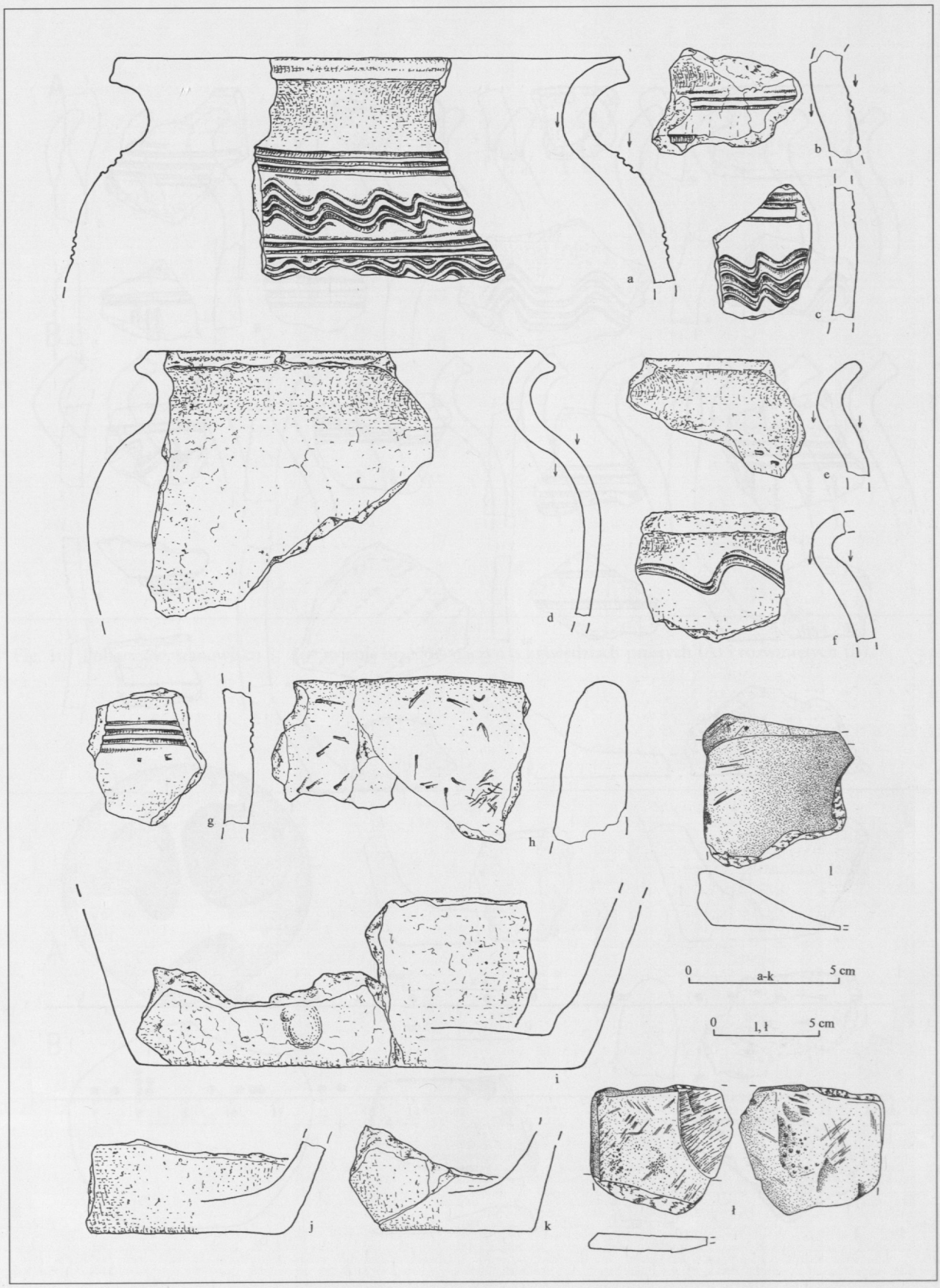

Fig. 14. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych (a-g, i-k), fragment prażnicy (h), osełki kamienne (l-ł) z obiektu 12. Strzałka = zasięg śladów obtaczania

PLANSZA 51

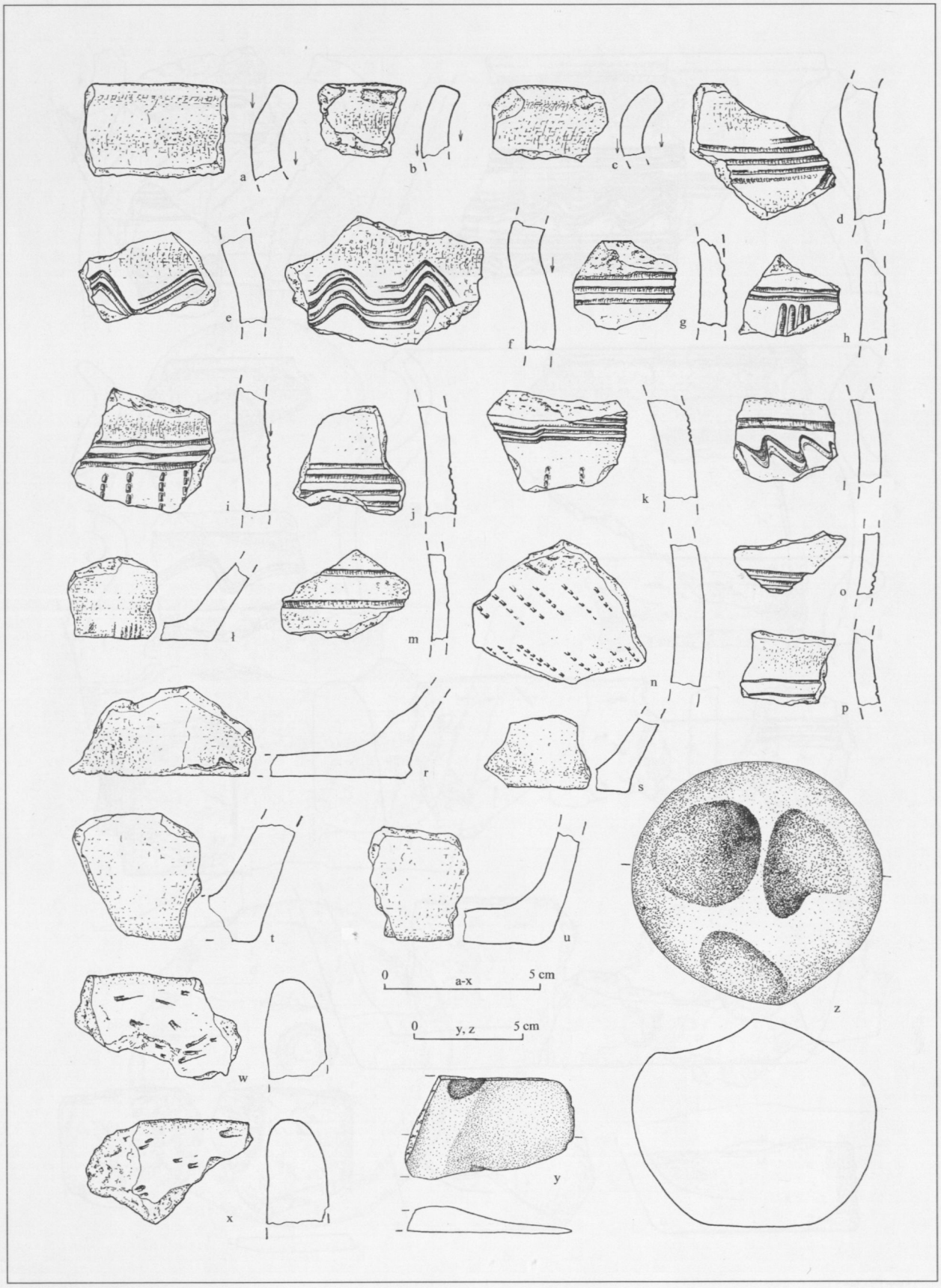

Fig. 15. Poborszów, stanowisko 8. Wybór fragmentów naczyń glinianych (a-u) i fragmentów prażnic (w, x) z warstwy ornej, osełka kamienna z obiektu 10 (y), rozcieracz kamienny z obiektu 12 (z). Strzałka = zasięg śladów obtaczania

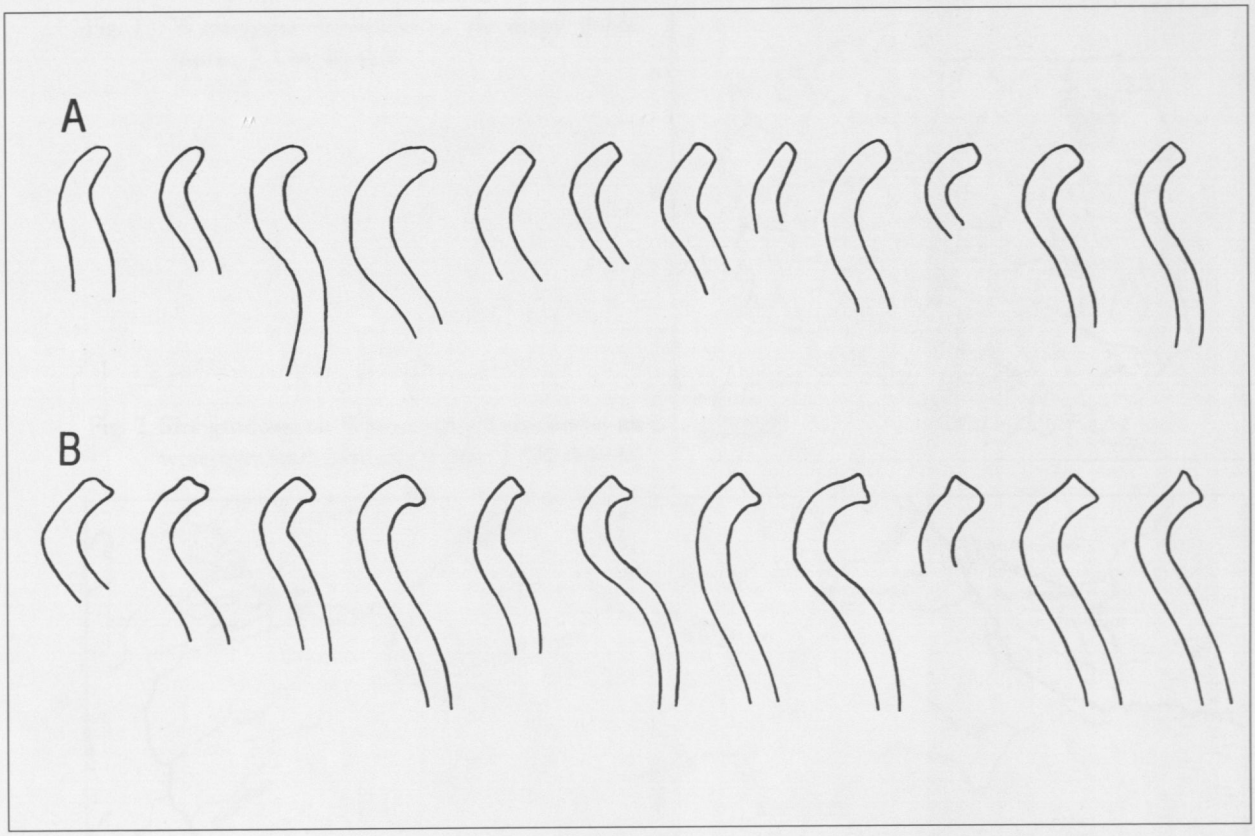

Fig. 16. Poborszów, stanowisko 8. Zestawienie brzegów naczyń o krawędziach prostych (A) i rozwiniętych (B)

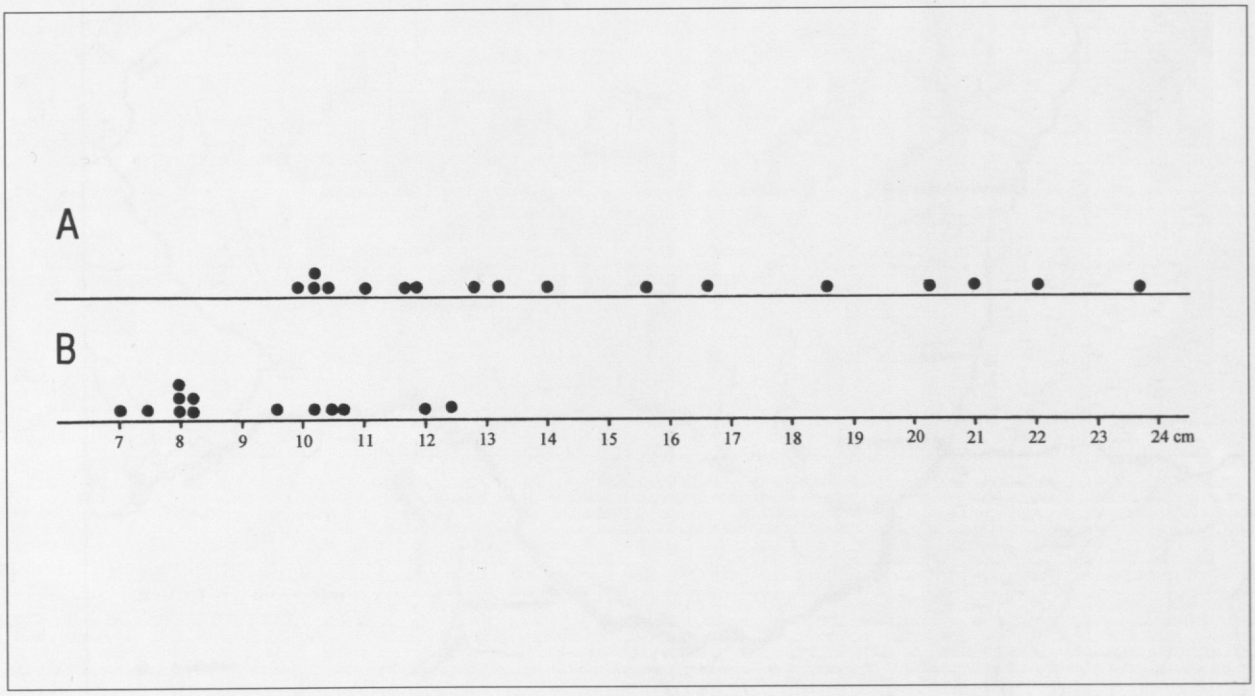

Fig. 17. Poborszów, stanowisko 8. Zestawienie wymiarów średnicy wylewów naczyń (A) i den (B)